

Sisekaitseakadeemia
Justiitskolledž

Sirje Velba

LASTEKODULAPSED JA ÕIGUSRIKKUMISED

Lõputöö

Juhendaja:

Uno Traat

Tallinn 2009

Justiitskolledž	09/ 04/ 2009
Lastekodulapsed ja õigusrikkumised	
<p>Olen nõus oma lõputöö kättesaadavaks tegemisega elektroonses keskkonnas.</p> <p>Allkiri:</p>	
<p>Käesolev lõpuöö on kirjutatud eesti keeles, töö maht on 49 lk, sisaldab neli joonist ja viis tabelit tekstis, kaks lisa. Töö kirjutamisel kasutati 26 allikat, millest 21 on eestikeelsed, kolm ingliskeelsed ja kaks venekeelsed. Töö koosneb teoreetilisest osast, empiirilisest uurimusest ja tulemuste analüüsist. Teoreetilises osas teeb autor ülevaate alaealiste delinkventsusest, õigusrikkumiste põhjustest, võttes aluseks kaks kriminoloogilist teooriat. Töö empiirilise osa ülesandeks on välja selgitada seos lastekodus distsipliini rikkunud kasvandiku ja tema edasise delinkventse karjääri vahel. Töö hüpoteesideks on, kas lastekodulapsed rakendavad seadusrikkumisi õigustades neutraliseerimistehnikaid ning kas lastekodus distsipliini rikkuv kasvandik satub tõenäoliselt vanglasse. Hüpoteeside kontrollimiseks viis autor läbi suulise struktureeritud intervjuu kuritegelikule teele sattunud lastekodu kasvandike seas. Küsimused on välja toodud töö lisa. Valimiks on 26 noormeest vanuses 16- 21 aastat. Tegu on võrdlusuuringuga, kus võrreldakse 13 lastekodus ja 13 peres kasvanud laste delinkventset karjääri, õigusrikkumiste põhjuseid.</p> <p>Töö käigus said esitatud küsimused vastused.</p> <p>Käesoleva tööga püüab autor pöörata tähelepanu lastekodulaste sotsialiseerumisprobleemidele, mille ebaõnnestumine võib viia õigusrikkumiseni.</p>	
Võtmesõnad: Lastekodu, delinkventsus, sotsialiseerumine	
Keywords: Orphanage, delinquency, socialization	
Säilitamine koht:	
Kaitsmisele lubatud	
Kolledzi direktor:	Allkiri:
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja:	Allkiri:

SISUKORD

ANNOTATSIOON.....	2
SISSEJUHATUS.....	4
MÕISTED.....	6
I. TEOREETILINE TAUST	7
1.1. Alaealiste kuritegude üldiseloostus	7
1.2. Noorte õigusrikkumiste põhjused	10
1.3. Delinkventne karjäär	13
1.4. Lastekodud ja nende probleemid	14
1.5. Sotsiaalsete sidemete teooria kui delinkventsuse teooria	16
1.6. Neutraliseerimistehnikate teooria	17
II. EMPIIRILINE UURIMUS	19
2.1. Eesmärk ja uurimusküsimused	19
2.2. Meetodi iseloostus	19
2.3. Valimi iseloostus.....	20
III TULEMUSED....	25
3.1. Uurimusküsimused	22
3.1.1. Uuringus osalenute sotsiaal- demograafilised andmed.....	22
3.1.3. Õigusrikkumised lastekodu kasvandikel ja perede lastel.....	Error! Bookmark not defined.
3.1.4. Kuriteo sooritamise põhjused	Error! Bookmark not defined.
3.1.5. Rakendatud mõjutusvahendid.....	29
3.1.6. Lastekodu- ja perede laste delinkventne karjäär	Error! Bookmark not defined.
3.1.7. Kuritegude põhjendused neutraliseerimistehnikate järgi.....	36
3.1.8. Kuritegevuse põhjendused sotsiaalsete sidemete teooria järgi	37
3.1.9. Midagi veel	40
KOKKUVÕTE	44
SUMMARY.....	49
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	47
LISA.....	53

SISSEJUHATUS

Parim, mis meil olla saaks, on see, kui meil lastekodusid üldse ei oleks. Ometi on nad eksisteerinud sajandeid ja jäävad edaspidigi olema. Vaevalt söandab keegi öelda, millal ja kus asutati maailmas esimene lastekodu. Vanimaks lastekoduks Eestis peetakse aga dr. Martin Laueri nimelist Lastekodu, asutatud 1817. aastal Riisiperes. Enamus lastekodusid avati eelmise sajandi kahekümnendatel aastatel endistesse mõisahoonetesse ja 1921. aastal avatud Tilsa lastekodu on ainus siiani samades ruumides töötav hoolekandeesutus. Praegu on Eestis 40 laste hoolekandeesutust 1500 lapsega. Eesmärgiks on suurte nõukogudeaegsete mammuthoonete asemele luua perelastekodud, kus ühes peres elaksid koos erinevas vanuses lapsed. Veelgi parem, kui igale lapsele leitaks hoolduspere. Eesti esimene perelastekodu Maria avati 2007. aastal Kiiklas, Ida- Virumaal. Valminud on esimesed kaks maja 20 lapsele. Lastekodu valmimise eest on seisnud MTÜ Avatud Värav, majad ehitati Soome heategevusfondide toel ja rahastamisel

Käsitlev valdkond on laiemat huvi äratanud, kahjuks rohkem negatiivse poole pealt. Eestis on ilmunud mitmeid raamatuid ning uuringuid tänavalastest ja erikooli kasvandikest. Vähe on aga uuringuid, mis käsitlevad lastekodulaste õigusrikkumisi, nende põhjuseid. Käesoleva tööga püüab autor osutada tähelepanu lastele ja nende probleemidele, kes on kasvanud väljaspool perekonda. Teema valikut mõjutas kahtlus küllaltki levinud seisukohas, et vanemliku hoolitsuseta, lastekodus kasvanud lapsest saab tingimata kurjategija.

Käesolev lõputöö koosneb sissejuhatusest, teoreetilisest osast, uuringust, tulemuste analüüsist, kokkuvõttest ja lisadest. Antud lõputöö esimeses osas annab autor alaealiste kuritegevuse üldiseloomustuse, analüüsib põgusalt noorte ja alaealiste delinkventsuse põhjuseid ning kirjeldab delinkventse karjääri olemust kahe teooriaga. Autor peatub lühidalt lastekodu olemusel ja seal esinevatel probleemidel. Teise peatüki empiirilises osas kirjeldab lõputöö tegija valimit, teeb ülevaate uuringust ning kasutatavast metoodikast. Tuuakse välja läbiviidud uuringu tulemused, võrreldakse lastekodulaste ja bioloogiliste vanemate perest pärit laste delinkventset karjääri.

Käesoleva lõputöö valimiks on 26 noormeest, sealhulgas 13 alaealist (kuni 18.aastased) ja noort (kuni 21. aastased) delinkventse käitumisega kinnipeetavat ja vahistatut, kes oma esimesed õigusrikkumised sooritasid lastekodus ja kes kriminaalse karjääri jätkuks on jõudnud vanglasse ning 13 õigusrikkumist toime pannud ja vanglas karistust kandvat noort ja alaealist, kes on kasvanud bioloogiliste vanemate peres. Kvalitatiivse uurimuse ainetiku moodustab lastekodu ja perede laste delinkventne käitumine, noorte vanglasse sattumise põhjused. Tegemist on võrdlusuuringuga. Üheks töö ülesandeks on välja selgitada seos lastekodus distsipliini rikkuva kasvandiku ja tema tulevase delinkventse karjääri vahel. Lõputöös analüüsitakse alaealiste ja noorte õigusrikkumisi, lähtudes kahest kuritegevust iseloomustavast teooriast.

Lähtudes eeltoodust, püstitati lõputöös alljärgnevad hüpoteesid:

- õigusrikkumisi toimepannud lastekodulapsed rakendavad rikkumisi õigustades neutraliseerimistehnikaid
- lastekodus distsipliini rikkuv kasvandik jätkab kuritegevust ja satub tõenäoliselt vanglasse

Töö autor kasutas uurimuse läbiviimisel kvalitatiiv- uuringute metodoloogiat. Uurimuse teostamisel rakendas töö autor intervjuud. Intervjuu toimus eelnevalt ettevalmistatud küsimustiku põhjal ajavahemikus 31.01.2009 kuni 20.02.2009. Küsimusi oli 20. Kõik vestlused olid eelnevalt kooskõlastatud ja viidi läbi Viru Vanglas, valimiks 15-21 aastased lastekodus viibinud kinni peetavad isikud ja juhuvaliku teel leitud bioloogiliste vanemate peres kasvavad alaealised ja noored kinnipeetavad ning vahistatud. Tulemused fikseeriti intervjuu käigus või vahetult pärast seda. Andmed on anonüümsed ja kasutatavad ainult uurimuse läbiviimiseks.

Lõputöö omab praktilist väärtust, kuna on vähe uuritud, kui palju lapsi paneb lastekodus viibides toime mitmeid õigusrikkumisi, kui paljud neist sattuvad kinnipidamisasutusse juba lastekodus viibimise ajal. Käesoleva tööga püüab autor teadvustada ka probleeme, mis raskendavad väljaspool tavaperekonda kasvanud lastel täiskasvanuna hakkama saamist ja on takistuseks positiivse eluhoiaku saavutamisel.

MÕISTED

Delinkventne käitumine - väiksemate üleastumiste, süütegude kompleksi, mille eest kuritegudest erinevalt ei karistata kriminaalkorras. Delinkventne käitumine on kogukäitumises ilmnev kõrvelekalle (Saar 1988:8).

Kriminaalne käitumine - tähendab antisotsiaalseid tegusid, mille toimepanija riskib sattuda kriminaal- justitssüsteemi (või alaealiste käitumiskontrolli teostavate) ametnike tähelepanu objektiks (Saar 2007:21).

Kuritegu - kriminaalõiguse normide tahtliku rikkumise akt, mille toimepanijat karistatakse selle eest riigi poolt ametlikus korras (Saar 2007). Karistusseadustiku § 3 lg 3 järgi on kuritegu käesolevas seadustikus sätestatud süütegu, mille eest on füüsilisele isikule põhikaristusena ette nähtud rahaline karistus või vangistus ja juriidilisele isikule rahaline karistus või sundlõpetamine.

Lastekodu - orbudele ja vanemliku hoolitsuseta lastele loodud asutus. Omab ka kasvatus- ja iseseisvaks eluks ettevalmistamise funktsiooni (Rääk 1995:47).

Sotsialiseerumine - ühiskonna poolt aktsepteeritud normide, väärtuste ja veendumuste omaksvõtmine ja kasutama õppimine. Isiksuse kujunemise protsess, mille käigus omandatakse ühiskonnale või grupile omaseid väärtusi ja norme, hoiakuid ja käitumistandardeid ning kujuneb individuaalne sotsiaalne kogemus (Aimre 2001:127).

Toimetulekuoskused - normaalse toimetuleku eeldusteks olevad oskused: probleemilahendusoskus, emotsioonide ohjamise oskus, abstraktne ja loov mõtlemine, sotsiaalsed oskused, haridussüsteemis omandatud oskused (Laane, Laane 1999:5).

I. TEOREETILINE TAUST

1.1. Alaealiste kuritegude üldiseloostus

Alaealiste kuritegevus on tõmmanud kriminoloogide suuremat tähelepanu, sest alaealised on kõige aktiivsem vanusegrupp. A. Markina uurimuse (2007) järgi on õigusrikkumisi toime pannud 12% küsitletutest, levinuimaks õigusrikkumiseks noorte puhul on avaliku korra rikkumine. Elu jooksul on alkoholi tarvitanud 87% noortest (Markina, Sahverdov-Zarkovski 2007:4). Kui 1999 aastal registreeriti 1824 alaealise 2255 kuritegu, siis 2007 aastal registreeriti 3933 alaealise 4209 kuritegu (Statistikaamet 2008). Laste ja noorte vägivaldsus ja sellega seotud käitumised on meie aja üks suurimaid probleeme (Connor 2004:16). Kuritegeliku aktiivsuse tõus langeb indiviidi kujunemise ja sotsiaalse küpsemise kõige intensiivsemasse ajajärku (Raska 1980:6).

2006. aastal registreeriti Eestis 51834 kuritegu, millest 2867 ehk ligi 6 % moodustasid alaealiste õigusrikkumised, neist omakorda 84% olid poisid. Levinum õigusrikkumine oli vargus, mis moodustas 51% kõigist registreeritud kuritegudest, alaealiste poolt 822 juhtumit ehk ligi 29%. Alaealiste osakaal oli kõrge ka isikliku dokumendi kuritarvitamise puhul- 220 juhtumit. Alaealiste seksuaalse enesemääratluse vastased kuriteod moodustasid kuritegude üldarvust 0,2% ehk 108 juhtumit. Kuna alaealiste alkoholarvitamine on kasvanud (2007. aastal võrrelduna 2006. aastaga 22,9%), on kasvanud ka sõiduki juhtimine alkoholihoobes alaealiste poolt: 2007.aastal ligi 38% juhtumeid enam kui 2006. aastal. Samuti on alkoholihoobes sõidukijuhtide vanus noorenenud, 2007. aastal oli noorim 14. aastane (Politseistatistika 2007).

Noorte puhul võime rohkem rääkida delinkventsusest kui kuritegelikust käitumisest. Paljud autorid kasutavad terminit *delinkventsus* probleemse käitumise sünonüümina. Connor (2004) märgib, et delinkventsuse õiguslikud definitsioonid viitavad tavaliselt nii alaealiste rasketele kriminaalsetele tegudele kui ka vähemrasketele väärtegudele ja antisotsiaalsetele tegudele. Delinkventsed teod saavad sageli alguse 10. või 11. aastaselt, kuigi viimastel aastatel on oluliselt kasvanud veelgi nooremate seadusrikkujate arv. Alaealiste delinkventsus on enamjaolt emotsioonide pinnalt väljakasvav, mis on seotud eelduste, võimaluste, konfliktide ja sildistamisega. Tegevuse laad on

ebasihipärane ja heitlik. Delinkventsus on suunatud kohesele (pseudo) hüvede saamisele, rahuldusele või kompensatsioonile. Seda tüüpi delinkventsus on iseloomulik just noortele (Saar 2007). Enamik alaealiste õigusrikkumisi ja kuritegusid sooritatakse grupiviisiliselt. Kaasosaliste olemasolu õhutab delinkvetssele käitumisele. Kamp kui formaalne rühm omab eakaaslaste aspektist tugevaimat mõju nooruki delinkvetssele käitumisele (Warr 1996:11-37). Ka alaealiste endi arvates saavad paljud õigusrikkumised ja delinkvetsed teod võimalikuks just tänu kaaslastele. Sageli öeldakse: „*Üksinda poleks ma seda teinud, ma ei oska seletada, miks ma seda tegin, üksi poleks see pähegi tulnud!*“ (Raska 1980:34).

Alaealiste õigusrikkujate motivatsioonides kohtab sageli egoistlikku enesteostuse püüdu, tahtmist saavutada maksu mis maksab tunnustust ning nad rakendavad rikast arsenalit eneseõigustusvahendeid (Raska 1980).

Kiiresti muutuv aeg teeb korrektiivid kuritegude laadi suhtes. Muutused meid ümbritsevas maailmas näitavad, et laste omavahelise suhtlemise liikumist aktiivset suhtlust võimaldavatesse elektroonilistesse suhtlusringkondadesse. Lapsed otsivad internetist asendust igapäevaelus puudu jäävale lähedusele (Linde 2002). Vanemad tegelikult ei tea, kellega nende lapsed suhtlevad. Noorte eneserealiseerimine toimub väljaspool kultuuriasutusi ja on masskultuuri mõju all (Sablina, Gomonov, Bazenov 2003:23). Tuleb nõustuda väidetega, et koolides ja huviklubides tõrjutu staatuses lapsed sulguvad neti- keskkondadesse, mille tagajärjed võivad olla ettearvamatud. Meedia kaudu vahendatav vägivald kinnistab arusaamist vägivallast kui väärtusest ja vahendist, mille abil saab probleeme lahendada. Vägivaldne käitumine on ääretult efektiivne, selle läbi on võimalik kohe ja kiiresti saavutada kontroll olukorra üle. Vägivaldsele käitumisele kalduvad sageli need, kelle isiksust on lapsepõlves maha surutud ja kahjustatud nii emotsionaalsel kui sotsiaalsel tasandil. Sellesse riskirühma kuuluvad lastekodulapsed, riskigruppi kuuluvatel lastel on aga suurem oht seadusevastasteks tegudeks (Linde 2002).

2006 aastal viidi läbi mitu alaealiste kuritegevus probleeme puudutavat uuringut, tähtsaim „Alaealiste hälbiv käitumine Eestis.“ Uuringust selgus, et väga väike osa alaealisi paneb toime kuriteo, küll aga sooritatakse ohtralt muid õigusrikkumisi nagu vandalism, poevargused, avaliku

korra rikkumine, alkoholi tarvitamine (Markina, Sahverdov-Zarkovski 2007:4). Kaks uuringut keskendusid alaealiste komisjonide teemale, üks neist käitumisraskustega noortest. Mõlema uuringu tulemusel leiti, et alaealiste õigusrikkumiste arv suurenes ja rikkumisi sooritatakse aina nooremate seas. 2006. aasta alaealiste komisjonide aruannete põhjal väärtegudest ligi 70 % moodustas alkoholi- ja tubakaseaduse rikkumine (Tiko, Rannala 2006). 2004 aasta alaealiste komisjonide aruandes tõdeti, et lisaks kuritegude arvu kasvule muutuvad noorte poolt sooritatud kuriteod aina raskemaks (Ginter 2004). Palju esineb ka nn. staatusega seonduvaid väiksemaid rikkumisi, näiteks koolikohustuse mittetäitmine (Laane, Laane 1999). Eraldi statistika, kui palju oli nende hulgas lastekodulapsi, puudub, kuna andmed on anonüümsed. Samas alaealiste komisjoni aruannete koostajad märkisid, et lastekodud olid andmete edastamisel passiivsed ja mitte eriti koostöövalmid.

Lapse hälbiv käitumine põhjustab probleeme kooliga ja eakaaslastega, samuti vanematega. Olukord võib halveneda sedavõrd, et kõne alla tuleb tema saatmine erikooli koolikohustuse eiramise ja raske käitumise pärast (Siplane 2001). Enamik alaealisi oli põhihariduseta. Koolist puudumine ja vargused- need probleemid on A.Siplase (2001) uurimuse kohaselt seotud puuduliku vanemliku hoolitsusega. Ka laste lastekodusse saatmise üks põhjuseid oli just koduste hoolimatu suhtumine ja kontrolli puudumine

Käesoleva töö autor on kokku puutunud nii alaealiste kui noorte vahistatute ja süüdimõistetutega, kelle haridus piirdub 5. või 6. klassiga, vanus on aga ületanud 20 aasta piiri. Olles lähemalt tuttav ühe lastekoduga, peab siikohal ütlema, et kasvandiku 18. aastaseks saamisel ja lastekodust lahkumisel oli kahetsusväärset palju neid, kel põhikool lõpetamata, kes ei omanud ka kutset.

Tänapäeva ühiskonnas pole väärtuseks emotsionaalsus, teise inimese mõistmine, pigem pragmatism, ratsionaalsus. Ühiskond on patriarhaalne, kaasaja ühiskonnas eksisteerib stress ja frustratsioon suhetes, vägivaldne käitumine üha nooreneb ja muutub julmemaks. Last mõjutab enam vahetu keskkond, mikrosüsteem. Taoliseks mikrokeskkonnaks on kodu, ka lastekodu. „Lastekodu pole aga kunagi lapse poolt valitud ja samuti ei saa ta valida kaaskasvandikke, kasvatajaid. Lastekodu kui laste kodu peaks olema intiimne paik, kus peetakse nõu selle üle,

mida mujal ei arutata See eeldab piisavalt privaatsust ja suhteliselt väikest koosolevate laste gruppi „(Vooglaid 1999:13).

1.2. Noorte õigusrikkumiste põhjused

Keegi ei sünni kurjategijana ega õigusrikkujana, kuritegevuse põhjusi tuleb kõigepealt otsida teguritest ja asjaoludest, mis tingivad ebaterve isiksuse kujunemise. Gabriel Tardelt pärineb põhiväide: „ Kurjategijaks ei sünnita, kurjategijaks kujunetakse.,, (Traat, Markina 2005:12). Iga inimlaps vajab kasvamist, erinevused kasvatuses määravad ära suure ulatuses kujunevad suhted kaasinimestega ja korralikkusel põhineva eluviisi omaksvõtmise (Traat, Markina 2005). Alaealiste kasvatamine on sotsiaalne protsess, lapsi kasvatab kõik: inimesed, asjad, nähtused, sündmused, eelkõige aga inimesed, ja kõigepealt vanemad. Lapse arengut mõjutavad erinevad faktorid mikrotasandist makrotasandini. See protsess on dünaamiline, suhted muutuvad pidevalt. Last mõjutab enam vahetu keskkond, laiem keskkond vähem (Linde 2002).

Mikrosüsteem on lapse esmane keskkond, milles ta elab, saab kogemusi, luues isikliku reaalsuse. Siin on oluline suhete tasakaalustatus. Isiksuse kujunemine algab perekonnas. Terviklik perekond ise aga ei taga veel seaduskuulekat kodanikku, selle tagavad eelkõige seal valitsevad suhted. Alaealiste kuritegevuse ühe peapõhjuseks näetakse kodust ebastabiilset olukorda (Edovald 2005). Albert J. Reissi uurimuse põhjal tulenevad õigusrikkumised sotsialiseerumise ebaõnnestumisest, enesekontrolli puudumisest ja institutsionaalsete ettekirjutavate normide puudumisest (Traat jt. 2005).

Ühiskond, kultuur, selle tunnustatud normid ja väärtushinnangud moodustavad makrosüsteemi (Linde 2002).

Noorukite antisotsiaalne ja delinkventne käitumine on aktuaalne. Kaasajal räägitakse enam riskiteguritest kui põhjustest, mis mõjutavad noorukite antisotsiaalset ja delinkventset käitumist. Individuaalseteks riskiteguriteks peetakse sugu (meessoost isikutel suurem risk õigusrikkumisteks), akadeemilist (eba)edu, emotsionaalset seisundit. Perekondlikud riskitegurid on seotud sageli lapse vahetu keskkonnaga. Siin on riskiteguriks üksik- või kasuvanemaga pere,

pereliikmete arv, madal sotsiaalmajanduslik staatus, ema tööhõive, perevägivald (Edovald 2005). Osa riskitegureid seondub eakaaslastega, nii suhetega kui nende suhete mõjuga: kamba liikmeks olemine, koos õigusrikkumiste sooritamine, õe- venna mõju, kes on delinkventne. Kooliga seotud on vähem uuritud, kuid akadeemiline ebaedukus, nõrk side kooliga (pühendumus) ennustab hilisemat delinkventset käitumist. Vähene turvetunne, kuritegevus naabruskonnas, avatus vägivallale, ligipääs tulirelvadele, meedia, mõnuainete kättesaadavus, vaesed elutingimused, pidev elamise vahetus, nõrk sotsiaalne kontroll- kõiki neid peetakse nn. naabruskonnaga soetud riskiteguriteks. Lapse varases elustaadiumis on tähtsamad individuaalsed ja perekondlikud riskitegurid. Hilisemas eas on olulisem eakaaslaste, kooli ja kogukonnaga seotud mõju (Edovald 2005). Seega pole olemas ühtset põhjust, riskitegurit, pigem- mida enam valdkondi, milles riskitegurid ilmnevad, seda suurema tõenäosusega ja varasemas eas on lapsel delinkventse käitumise oht (Linde 2002).

Alaealiste kuritegevusel on spetsiifilised, muust kuritegevusest erinevad põhjused. Alaealiste kurjategijate parandamine ja ümberkasvatamine on oluliselt tõenäolisem kui täiskasvanud kurjategijate puhul (Ginter 2003:9).

Noortel seaduserikkujatel eeldatakse olevat veel isiksuse omadusi, mille tõttu on neil teatud eeldused hälbivaks käitumiseks (individuaalsed riskitegurid). Varasemate uuringute alusel on enamike autorite arvates sellised eeldused koleeriline temperament, orienteeritus lõbule, vajaduste kohesele rahuldamisele, neurootilisus, aktiivne ja samal ajal kontrollimatu käitumine, hüperaktiivsus, ebaküps tunde- ja tahtevaldkond (Saar 1988:56). J.Saare (1988) arvates esineb üht iseloomuomadust, epileptoidset, lastekodulastel sagedamini, kuna nad peavad juba varakult enda eest seisma. Need iseloomuomadused (näiteks valimatud sõnad, küüniline hoolimatus teise abituse suhtes, tusatujuhood, vihapursked) kujunevad tavaliselt julma või hoolimatu kasvatus tingimustes. Delinkventsust ennustavaks teguriks on samuti negatiivne emotsionaalsus, agressiivsus, indiviidi tunne end ebaõiglaselt kohelduna, viha, ärrituvus. E.Raska (1980) on tõestanud, et noorte kuritahtlik aktiivsus ei tulene niivõrd nende kuritegelikust olemusest, kui võrd nende arusaamadest elust, isiklikest taotlustest ja eesmärkidest oma elu korraldamisel.

Kool on perekonna kõrval teine tähtsam isiksust vormiv keskkond (Saar 1988). 14-17 aastaste noorte delinkventide puhul on eakaaslaste seltskond olulisem kui kodu ja kool. Laps, kes on need sidemad kaotanud, otsib tunnustust ja meelelahutust mujal. Uimastitega (ja ka alkoholiga) püüab inimene säilitada psüühilist tasakaalu (Kõiv 2003). Kaasaja uuringud näitavad, et madala intelligentsuse ja kuritegevuse vahel on kindel seos. Jüri Saare (2007) sõnade järgi viib madal intelligentsus delinkventsuseni koolisüsteemi kaudu, kuna vähem võimekamad noored ei ole koolis konkurentsivõimelid ja orienteeruvad koolivälistele sfääridele ja tegudele. Delinkventsed noorukid eemalduvad üha enam kooli, töö ning huvialaringidega seotud ühendustest (Raska 1980).

Ka tänapäeval on probleemiks õpilaste suur väljalangevus põhikoolist, selle ennetamiseks on rakendatud hulga meetmeid (ümber korraldatud hindamissüsteem, koolides töötavad lastega psühholoogid, sotsiaalpedagoogid). Tehtud muudatused pole olukorda märgatavalt paremaks muutnud, kuigi viimased andmed näitavad, et koolist väljalangejate üldarv on vähenemas. Tegelikult ilmnevad lastel esimesed probleemid juba esimeses klassis, kui tekivad kohanemiskasvatused, ka laste arengutase on kooli tulles erinev. Teine suurem probleemide kuhjumine tekib 10- 12 aastastel, viiendas klassis, kui lisandub uusi aineid, õpetajaid, algab ka murdeiga. Praktika on näidanud, et kui viies- kuues klass peetakse veel koolis vastu, siis suurim väljalangevus koolist toimubki just seitsmendas klassis.

Toetudes eelnenud töökogemustele, võib töö autor kinnitada, et tänapäeval on koolis ja lastekodus tegelemine kohapeal hobide ja huvialadega minimaalne. Suur osa pakutavast tegevusest on projektipõhine ning sõltub rahastamisest. Materiaalsete võimaluste nappus ei luba kõikidel soovijatel osaleda olemasolevates tasulistest ringides. Samas ei võeta sageli seda vähestki pakutavat vastu. Avanenud võimalusi kasutavad tavaliselt need, kel ei esine probleeme ei õppeedukuse ega käitumisega. See kontingent, kellele tahetakse tegevust pakkuda, ei ole huvitatud või mõne aja möödudes huvi kaob, osalemine on äärmiselt episoodiline. Nii tekibki sisustamata vaba aeg, mis jääb tundide lõppemise ja koju jõudmise vahele. Tänav ei ole kunagi olnud hea kasvataja, sest tänaval veedetud aega ei kontrolli ei lapsevanemad, kool, huviringide juhendajad ega ka lastekodutöötajad. Lapsevanem loodab aga koolile, mitmete huviringide-

treeningute juhendajatele. Lapsel peab aga olema huvi seal tegutseda, huvi ja tahte eelduseks peab autor perekonna toetavat ja mõistavat suhtumist. Materiaalne tugi on kahtlemata vajalik, kuid sageli siiski teisejärguline.

Kristi Kõiv (2003) küsitles oma uurimuses 27 nii tavakooli ja kui Puiatu erikooli õpilast. Lisaks igavusele ja vaba aja rohkusele märgiti veel turvatunde puudumine, vanemate alkoholism, millest omakorda olid tingitud majanduslikud raskused. Noorukite koolivaenulik suhtumine oli vastajate arvates seotud koolikohustuse mittetäitmisega. Lisaks eeltoodule mõjutavad kriminaalset käitumist samuti kriminogeensed piirkonnad, kus elavad kriminaalse elustiiliga inimesed, kus on halvad elutingimused ja ahvatlused ebaseaduslikuks tegevuseks.

1.3. Delinkventne karjäär

Kriminaalset (delinkventset) karjääri võib defineerida kui isiku poolt toime pandud õigusrikkumiste ja kuritegude aegrida ehk indiviidi liikumine läbi kriminaalse praktika ja kogemuse (Saar 2003). Tegelikku karjääri kuuluvad kõrvuti ametlikult fikseeritud kuritegudega ka avastamata kuriteod. Kriminaalse karjääri lahutamatuks osadeks on veel isikule elu jooksul mõistetud ja kantud karistused (Schneider 1994:58).

Alaealiste puhul räägitakse rohkem delinkventsusest. On piisavalt tõendeid, et delinkventne karjäär algab enamasti varases või keskmises murdeeaas (13-15 eluaastat), mil pannakse toime esimene kuritegu ning satutakse konflikti õiguskaitse ametkondadega (Saar 2003:60). Isikud, kes alustavad kriminaalset karjääri alaealisena, kalduvad omama pikemat kuritegelikku karjääri kui hiljem kuritegelikule teele asunud isikud. Karjääri jooksul minnakse üle järjest tõsisematele kuritegudele, mida pannakse toime suhteliselt harvemini. Delinkventsest eluviisist eemalejäämine toimub koos vanuse ja isiksuse küpsuse saavutamise (Saar 2003:58). Öeldut kinnitab Jüri Saar 2007. aastal, toetudes D.Farringtoni uurimusele. Tolle uurimuse järgi on kahte tüüpi hälbekäitumisi, kus esimese tüübi delinkventide alla kuulub suur osa indiviididest (eriti meessoost), kes mingil perioodil noorukieas käituvad õigusvastaselt. Nende lühiajaline kriminaalne aktiivsus lõpeb varases täiskasvanueas. Teiste puhul saab rääkida pikaajalisest

kriminaalsest karjäärist. Tõsisemaid õigusrikkumisi sooritatakse 14. ja 15. aasta vanuselt ja seejärel hakkab alaealiste seadusrikkujate arv langema (Rannala, Tiko, Rohtla 2006).

Kõike öeldut kinnitavad kriminoloogias uuringute ning teadustöödega kindlaks tehtud ning välja töötatud teooriad, mis kajastavad alaealiste õigusrikkujate kujunemisprotsesse, mille olemasolu korral on alaealistel suurem tõenäosus sattuda kuritegelikule teele (Ginter 1991). Toome veel kord ära delinkventse karjääri seaduspärasused: alustatakse juba varases eas, alaealisena alustatakse antisotsiaalse käitumisega- suitsetatakse ja tarbitakse alkoholi, ei täideta koolikohustust ning hulgutakse. Pannakse toime korduvalt, enamasti varavastaseid süütegusid väheväärtusliku vara või varalise õiguse vastu. Lapsevanem või lapsevanemad ei tegele lapse õpetamise ja kasvatamisega ning puudub ülevaade lapse suhtlusringkonnast ning tegevusest väljaspool kodu. Kuritegude diapason laieneb algselt sooritatud väärtegudelt kuritegude toimepanemisele. Delinkventne käitumine süveneb, kuna seadusrikkumised sagenevad ning toimepandud seadusrikkumiste iseloomu tõsidus kasvab (Saar 2003).

1.4. Lastekodud ja nende probleemid

Laste riiklikule hoolekandele võetakse vanemliku hoolitsuseta lapsi, kellele ei ole leitud eestkostjat või hooldajat või teda pole lapsendatud. Riigi ja kohaliku omavalitsuse tähelepanu lastekodudele iseloomustab ühiskonda, on ühiskonna humaansuse üks mõõdupuid. Riiklikus hoolekandes tehakse praegu tööd selle nimel, et vanemliku hoolitsuseta lapsed kasvaksid endaga toime tulevates hooldusperedes. Aineliselt on lastekodud juba päris hästi kindlustatud, kuid ikka on puudus lastele emotsionaalse toe andjatest. „Lastele tuleb luua selline kasvukeskkond, kus nad saaksid sirguda täiskasvanuikka ning alustada iseseisvat elu ühiskonnas ja kultuuris väärrikaks peetaval kombel „(Vooglaid 1999:51).

Tahame, et lastekodu oleks lastele kodu, millest nad hooliksid, mida austaksid ja armastaksid. Lastekodu kasvandikku suhtutakse ühiskonnas valdavalt negatiivselt, halvustavalt suhtub lastekodu kasvandik ka iseendasse. Lastekodu lapsel puudub usk endasse ja oma võimetusse. Mitmekümnekesi samas majas elamine võimaldab lastel jääda anonüümseks, sotsiaalne kontroll

väheneb, pahed nakkavad ja levivad. Suurtes keskustes ei puutu lapsed kokku pere- eluga ja ei õpi lahendama majandusküsimusi (Raam 2004).

Tilsi Lastekodu direktori Ain Kallase sõnul satuvad lapsed lastekodusse liiga hilja, alles siis, kui neil esinevad juba mitmed probleemid, nagu õpi- ja kasvatusraskused, probleemid õpetajate-, vanemate- ja sugulastega, lapsed on sageli kahjustatud psüühikaga ja raskesti distsiplineeritavad.. Madal enesehinnang võib väljenduda agressiivsusest. Vanemlikust hoolitsusest ilmajäänud laste hälbiv käitumine on ka seoses tõenäoste õpiraskustega ning probleemidega üldise- ja kutsehariduse omandamisel. Paljud on klassikursust korranud ja tavaliselt ei ole täisealiseks saades gümnaasiumi lõpetanud või üldse sinna sisse saanud (Siplane 2001).

Kõige sagedamini satuvadki lastekodusse 12- 14 aastased lapsed, kes juba mõnda aega on olnud sotsiaalhoolekande huviorbiidis ning kelle mina- pilt ja käitumisharjumused on välja kujunenud. 60% lastekodusse sattunutest on koolitee katkenud. Ka 2003. aastal Tallinna lastekodude kasvandike seas läbiviidud uuring näitas, et elluastunutest 45 % ei oma põhiharidust või on see omandatud abikooli programmi alusel. Lastekodulapsed ei oska sageli elus orienteeruda, neil on probleeme enesehinnanguga. Suhtlemise ja otsuste vastuvõtmise puudulik oskus ning madal enesehinnang raskendavad elus hakkamasaamist. Ülo Vooglaiu (1999) sõnade kohaselt „on vaja selgeks teha, kuivõrd lastekodus kasvanud noormehed ja neiud sobivad edasi õppima, produktiivselt töötama, elama ühiskonna liikmena ja kultuuri esindajatena, kas nad tulevad iseseisvalt toime igapäeva elu- oluga, kas neil on kujunenud valmisolek orienteeruda ning otsustada ja kanda vastutust oma tegevuse ja selle võimalike tagajärgede eest“.

Perelastekodudes kasvavad koos ühe pere õed ja vennad, koos elavad kuni kümme erinevas vanuses last. Küsitav on aga nii suure laste arvu korral privaatsus, pigem sarnaneb elu ühiselamule kui kodule. Sellisel juhul toimub sotsialiseerumine rühma liikmena. Adekvaatseks sotsialiseerumiseks peab laps ära õppima vajalikud prosotsiaalsed oskused ja looma emotsionaalsed ja sotsiaalsed sidemed (Laane, Laane 1999:44).

Vesteldes Viru Vanglas karistust kandvate lastekodulastega, selgus, et kaheksa neist on viibinud mitmes lastekodudes, on kaks last, kes võetud hooldusperesse ja lõpuks lastekodusse tagasi jõudnud. Vanused, mitme aastaselt lastekodusse jõuti, jagunesid piltlikult kaheks- pooled viie kuni seitsme aastaselt, teine osa 12 – 13 aastaselt, üks noormees sai peatselt 15.

1.5. Sotsiaalsete sidemete teooria kui delinkventsuse teooria

Sotsiaalsete sidemete teooria, mida nimetatakse ka sotsiaalse kontrolli teooriaks, silmapaistvamaid esindajaid on Arizona Ülikooli professor Travis Hirschi. Tema lähtekohaks antud teorias oli, miks enamik inimesi ei pane toime kuritegusid. Kuritegevuse teket ja seadusevastast tegevust selgitab ta nõrkade või katkenud sidemetega inimese ja ühiskonna vahel. Oma töödes Hirschi analüüsis neid sidemeid, tõestades, et inimeste sotsiaalsed sidemed võib liigitada neljaks:

- * kiindumus-, ustavus- või sümpaatiasidemed
- * pühendumus
- * kaasahaarutus/ osalus
- * veendumus/ kõlbelised tõekspidamised.

Selleks viis ta 5545 õpilasega läbi ankeetküsitluse. Hirschi väitis, et igauhest võib saada kurjategija, ja inimese elus kehtestab eelkõige stabiilsuse ja korra sotsiaalne kontroll, aga mitte kõlbelised väärtused. Ilma sotsiaalse kontrollita on inimesel vabadus kriminaalkuritegusid teha. Hälbivat ja õigust rikkuvat käitumist takistavad T. Hirschi järgi põhimõtted, arusaamad ja hoiakud, mis kujunevad sotsialiseerumise käigus. Sotsiaalsete normide aktsepteerimine ja teadvuse areng sõltuvad tema kiindumusest teistesse inimestesse. Kiindumus viitab ühtede huvitatusele teistest. Noorte puhul tähendab see suhteid vanemate, eakaaslaste ja kooliga. Juhul, kui need suhted on normaaalsed, siis individ on tõenäoliselt seaduskuulekas (Traat 2003). Erinevad teooriad toovadki käitumishäire põhjuseks kiindumussuhte puudumise. Pühendumussidemed sisaldavad aega, energiat ja jõupingutusi, mida kulutatakse tegevusteks. Teooria autor on seisukohal, et rajades oma elu isikliku omandi ja heaolu mainele, on nende

inimeste puhul vähem tõenäosus õigusrikkumisteks, mis ohustaks nende positsiooni. Väga tähtis on aeg, mille veedavad laps ja vanem koos. Kaasahaaratus e. osalemisidemed on suunatud osalemistele tegevustes, näitab indiviidi ajalist hõivatust (Traat 2003). Osalemine erinevates konventsinaalsetes (kokkulepitud) tegevustes jätab vähe võimalusi õigusrikkumisteks. Mida enam hõivatud, seda vähem jääb aega mittemidagitegemisteks, isoleerib nooruki võimalikest õigusrikkumisele viivast käitumisest. Veendumus e. kõlbeliste tõekspidamiste alla kuuluvad seaduse ja nende inimeste ning institutsioonide austamine, ühiskonna väärtushinangute süsteemiga nõustumine. Ühises sotsiaalses grupis olemise puhul jagatakse sarnaseid väärtushinanguid, mille puudumisel need sidemed nõrgenevad või puuduvad üldse. Antud juhul suureneb võimalus osalemiseks ühiskonnavastastes tegudes. Kui inimene usub, et seadused on ebaõiglased, suureneb tõenäosus õigusvastasteks tegudeks (Ginter 1991:28). Sotsiaalsete sidemete teooria suudab edukalt kirjeldada alaealiste delinkventsust ja kuritegevust.

1.6. Neutraliseerimistehnikate teooria

Kurjategijad, vältimaks negatiivset enesehinnangut, omandavad terve komplekti neutraliseerimise meetodeid. Nende abil püütakse nii endale kui teistele seletada, et nemad ei ole toimepandud kuriteos süüdi või ei olnudki see üldse kuritegu. Moraalset arutelu kasutades saab õigustada halba käitumist näiteks neutraliseerimistehnikate abil. G. Sykesi ja D. Matza teooria käsitlebki neid neutraliseerimise võtteid, mis näitab, kuidas toimub kurjategija sisemine psüühiline kaitse.

Neutraliseerimistehnikate teooria väidab, et suur osa õigusrikkumiste psühholoogiast baseerub hälbiva käitumise õigustusel, selliseid õigustusi peetakse delikventide poolt õigeks ja põhjendatuiks, õigussüsteemi ega laiema ühiskonna poolt aga mitte (Traat 2005). Analüüsides õigusrikkujate kõikvõimalikke seletusi ja vabandusi oma hälbiva käitumise õigustamiseks ning klassifitseerimise tulemusel jagasid G. Sykes ja M. Matza need viide põhitüüpi:

* vastutuse eitamine- teod pandi toime halbade vanemate, sõprade, subkultuuri tõttu. Antud juhul on isik täiesti sõltuv välistest teguritest Õigusrikkujad võivad leida hulgaliselt põhjuseid, miks

nad ei saanud teisiti toimida kui nad tegid. Väidetakse, et tegutsema panid tema kontrollist väljaspool olevad asjaolud nagu halvad sõbrad, halb agulikeskkond, mitte- armastavad vanemad (Traat 2005:15).

* kahju eitamine- ta pole kellelegi halba teinud. Neutraliseerimise tehnika keskendub kahjudele ja vigastustele, mis hälbiva teoga põhjustati. Hälviku jaoks võib küsimus teo kuritegelikkusest moonduda küsimuseks, kas tema hälbiv tegu tekitas kellelegi selget kahju. Nii nagu vastutuse eitamisel seos indiviidi ja tema tegude vahel ähmastub, nii hägustub kahju eitamisel seos teo ja tagajärje vahel (Traat 2005).

* ohvri eitamine- delinkvent keeldub nägemast kuriteo reaalseid ohvreid, hälvik võib väita, et ohver oligi selle ära teeninud. Isegi kui hälvik tunnistab end oma tegude eest vastutavaks, võib ta siiski moraalset hukkamõistu neutraliseerida, viidates asjaolule, et antud tingimustes pole selles kahjutekitamises midagi valesti. Antud tingimustes on pigem tegu õiglase kättemaksuga. Ohver muudetakse isikuks, kes on seda väärt, et talle kahju tekitatakse (Traat 2005:15)

* hukkamõistjate hukkamõistmine- kõik norivad minu kallal, rõhk asetatakse kuriteo motiividele ja süüdistatakse kohut ostetavuses, politseid rumaluses. Hälvik nihutab tähelepanu keskpunkti oma hälbivatelt tegudelt nende isikute motiividele ja käitumisele, kes teda hukka mõistavad. Tähtis on vaid see, kuidas tõrjuda ja kõrvale lükata normide rikkumisega seotud negatiivseid emotsioone (Traat 2005:15).

* pöördumine tähtsamate asjaolude poole- ma ei teinud seda enda pärast, ühiskonna nõudmised tuuakse ohvriks mingi väikese grupi nõudmistele. Hälvik vaatleb end isikuna, kes seisab dilemma ees, mis tuleb kahjuks lahendada seaduserikkumisega (Ginter 1991:29).

Neutraliseerimise meetodid ei pruugi isikut täielikult kaitsta tema poolt omandatud normide toime ja korda järgivate kodanike reaktsiooni eest, kui neilt päritakse aru ebaõige käitumise eest. On aga võimalik, et sotsiaalse kontrolli nõrgendamisel on neutraliseerimise meetoditel oluline tähtsus ja hälviku käitumine seletub suurelt osalt just sellega (Ginter 1991:30)

II. EMPIIRILINE UURIMUS

2.1. Eesmärk ja uurimusküsimused

Käesoleva uurimustöö eesmärgiks on välja selgitada, kas esineb seos lastekodus distsipliini eirava kasvandiku ja tema tulevase kriminaalse karjääri vahel.

Eesmärgi saavutamiseks analüüsib töö autor 13 Viru Vanglas viibinud ja praegu viibivate alaealiste kuni 18 aastaste ja noorte kuni 21 aastaste lastekodulaste õigusrikkumisi. Uuringus lähtub autor neutraliseerimistehnikate ja sotsiaalsete sidemete teooriast. Kas õigusrikkumisi selgitades rakendavad kinnipeetavad isikud neutraliseerimistehnikaid? Vaatluse all on küsimus, kas ja kui palju on õigusrikkumisi toimepannud lastekodulapsed olnud hõivatud huvialaringides ning kas esineb seos noorte delinkventse käitumise ja sotsiaalsete sidemete puudumise vahel. Tegu on võrdlusuuringuga, mille puhul samuti analüüsitakse 13 vanglas viibiva bioloogilise pere kasvanud noormehe õigusrikkumisi, lähtudes kahest teooriast. Kas ja kuidas mõjutab kodu olemasolu noorte õigusrikkumisi?

2.2. Meetodi iseloomustus

Lõputöö eesmärgist lähtuvalt peab autor kvalitatiivset uurimusmeetodit sobivaimaks. Antud töös kasutatakse intervjuud selgitamiseks, kas lastekodus distsipliini rikkuva kasvandiku tee lõpeb vanglas ning koos õigusrikkumistega lastekodus algab delinkventne karjäär.

Intervjuud viis autor läbi Viru Vangla kolmandas üksuses käesoleva aasta jaanuari lõpus-veebruari alguses. Viru Vangla on Justiitsministeeriumi valitsemisalas olev valitsemisasutus, mis viib täide vabadusekaotust ja eelvangistust, milles viibivad ka alaealised õigusrikkujad. Vangla struktuuri kuuluvad osakonnad ja üksused, millest kolmanda üksuse põhiülesanne on korraldada alaealiste vahistatute ning alaealiste ja noorte süüdimõistetute järelevalvet ja vangistuse täideviimist. Vangla missiooniks on tagada ühiskonna turvalisus, kasutades selleks tänapäevaseid karistamise ja korduvkuritegevuse vähendamise meetodeid ning väärtustada samal ajal organisatsiooni arengut.

Intervjuude läbiviimiseks Viru Vanglas oli eelnevalt vajalik kokkulepe vangla juhtkonnaga. Intervjuuks oli ette valmistatud küsimustik, mis koosneb 20 küsimusest (Lisa 1). Küsimustiku esimene osa hõlmas andmeid vanuse, hariduse, perekonna, suhtlusringkonna kohta. Küsimused puudutasid huvide- hobide olemasolu, sõprade ja töö vajadust ning nende tähtsust edaspidises elus. Osa küsimusi oli eraldi lastekodulastele, mis puudutasid nende lastekodusse sattumise põhjuseid, vanust lastekodusse tulekul, seal viibitud aega. Lõputöö tegija keskendus vastajate lapsepõlvele, kuriteole, kuriteo põhjustele. Lastekodulaste puhul oli põhiküsimuseks, kas seal esines distsipliinirikumisi, missugused olid neile rakendatud mõjutusvahendid, edasijõudmine koolis. Intervjuus olid küsimused õigusrikkumistest, alates esimesest, sattumisest õiguskaitseorganite tähelepanu alla kuni erikoolis viibimise ja vanglas karistuse kandmiseni. Kuidas selgitasid noorukid ise kuriteo toimepanemise põhjuseid? Kõige lõpuks esitati küsimused plaanide kohta pärast vabanemist ning paluti meenutada parimaid sündmusi oma elus, neli kõige esimesena meenuvat.

Intervjuu tulemused fikseeriti toimumise käigus või vahetult pärast seda. Mõnel juhul tuli esitada täpsustavaid küsimusi, teemast kõrvalekaldumisel kõnelejat ei katkestatud, kuid pärast kõneleja lõpetamist esitas autor täiendavaid küsimusi.

2.3. Valimi iseloomustus

Uuringu sihtgrupi moodustasid

- Viru Vanglas viibivad 11 alaealist ja noort kinnipeetavat ning kaks vahistatut vanuses 16 kuni 21 eluaastat, kes on kasvanud lastekodus.
- Viru Vanglas karistust kandvad 13 noort ja alaealist kinnipeetavat vanuses 16 kuni 21 eluaastat, kes on kasvanud bioloogiliste vanemate peres.

Kinnipeetav on vanglas vangistust kandev isik, kellele on langetatud süüdimõiste kohtuotsus. Vahistatu on kinnises vanglas või arestimajas eelvangistust kandev isik, kellele on tõkendina kohandatud vangistust.

Kõik küsitlavad olid meessoost. Uuringus osaleti vabatahtlikult. Küsitlavad perest pärit isikud leidis töö autor juhuvaliku teel. Intervjuust keeldujaid ei olnud. Soovi intervjuuks avaldasid tunduvalt rohkem noormehi kui 13. Piiri seadis lastekodulaste arv, keda viibis vangla noorteosakonnas intervjuude läbiviimise ajal 13. Küsimustele vastati hea meelega, kolm lastekodulastest intervjuueeritavat tundsid huvi, kas hiljem veel saab vestelda, kui midagi meenub. Lastekodulaste kindlaksmääramiseks sai töö autor abi vangla sotsiaaltöötajalt. Kaks lastekodulast viibisid vanglas eeluuritavatena, 11 olid süüdimõistetud. Viis noormeest olid vanemad kui 18, kaheksa alaealised. Kuus noormeest olid vene- ja viis eesti rahvusest. Bioloogiliste vanemate perest pärit noorukite hulgas oli alaealisi kolm, teised 18 kuni 21 aastased. Kõik küsitlavad olid süüdimõistetud. Kaks noormeest olid vene rahvusest, 11 eestlased.

III. TULEMUSED JA ANALÜÜS

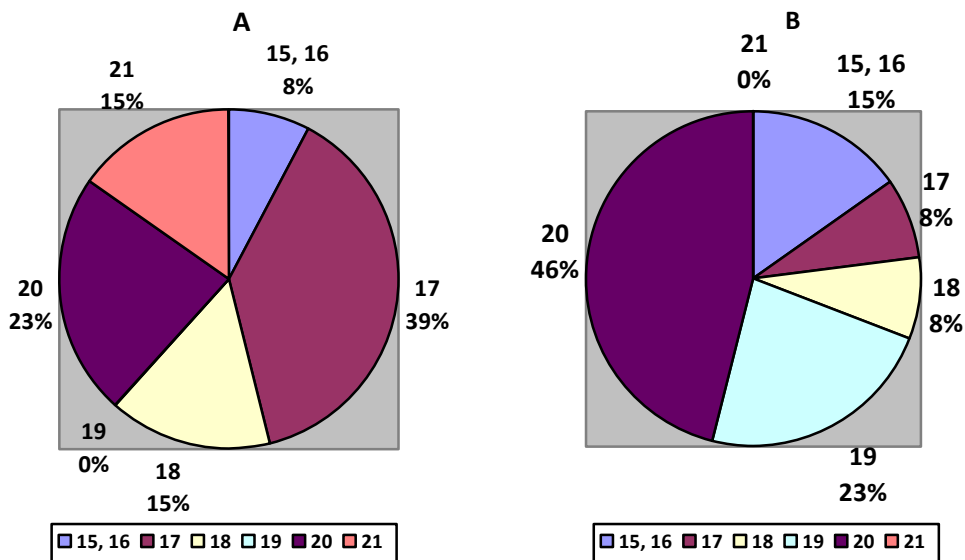
3.1. Uurimusküsimused

Käesolev intervjuu oli anonüümne. Kõik intervjuud viis töö autor läbi vanglas olevates vestlusruumides eesti või vene keeles. Peab lisama, et ka vene rahvusest vestluskaaslastest vaid kolmega tuli rääkida vene keeles, teised olid võimelised vabalt suhtlema eesti keeles. Püstitatud sai rida uurimusküsimusi, millele loodeti vastused saada. Uurimusküsimusteks oli:

- * kas vanglas viibivatel lastekodulastel esines lastekodus distsipliinirikumisi
- * kuivõrd lastekodulapsed rakendavad kuriteo põhjuseid selgitades neutraliseerimistehnikaid
- * kas lastekodulapsed on vähe hõivatud huvialaringides

Võrdluseks oli peres kasvanud laste neutraliseerimistehnikate rakendamine kuriteo põhjuseid selgitades, nende osalemine huvialaringides ning nende kokkupuuted õiguskaitsorganitega enne kinnipidamisasutusse sattumist.

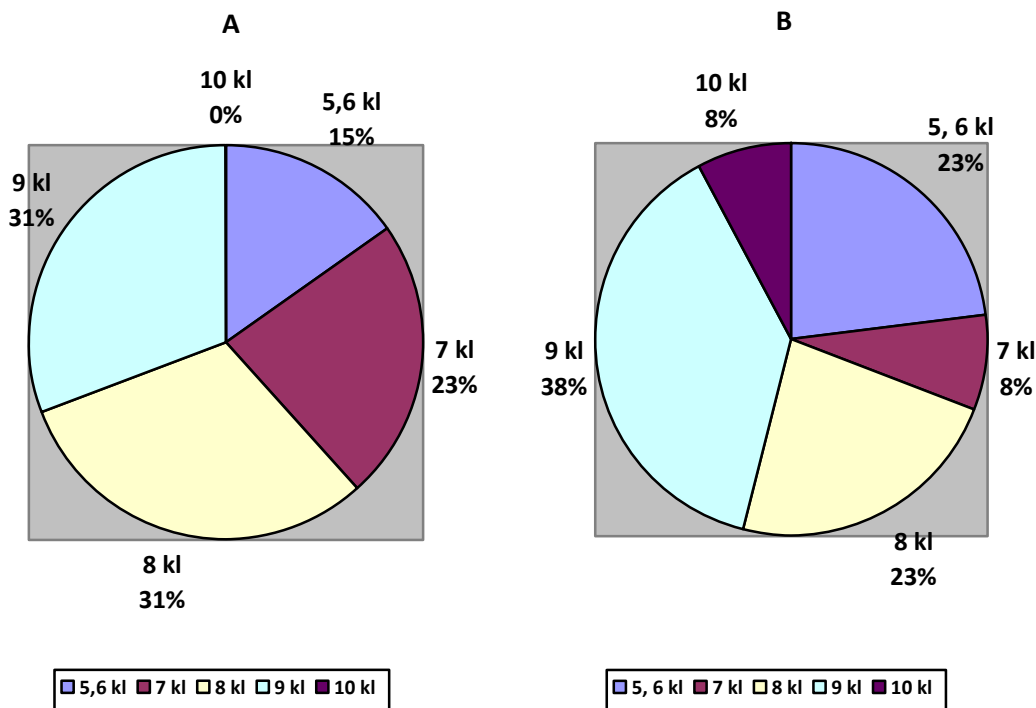
3.1.1. Uuringus osalenute sotsiaal- demograafilised andmed

Joonis 1. Vanuste võrdlus lastekodu- ja perelastel. A – lastekodulapsed. B – perede lapsed.

Uurimuses osalenud lastekodulastest oli enam 17. aastaseid- 39% ehk 5 noormeest. Vanemad kui 18 aastased elasid kas ühiselamus või sotsiaalmajas, kus neil oli tuba. Kui nooruk on 18 aastane ja põhikool pooleli, võimaldatakse tal pooleliolev klass lastekodus ära lõpetada. Meie vestluskaaslaste hulgas neid ei olnud. Perelastest oli enam 20. aastaseid, 46% ehk 6 noormeest.

Küsitletute hulgas oli kaheksa (lastekodulastest kuus) noormeest vene rahvusest, kuid nagu eespool öeldud, sai enamikega vestelda eesti keeles. Antud fakt oli töö autorile positiivseks üllatuseks, kuna igapäevase töö käigus toimus suhtlemine vene keeles.

Joonis 2. Hariduse võrdlus lastekodu- ja perelastel. A – lastekodulapsed. B – perede lapsed.

Antud joonised (1 ja 2) näitavad praegu omandamisel olevat klassi. Lastekodulastest ei õppinud momendil ainult üks kuue klassi hariduse (21 aastane) ja üks seitsme klassi haridusega (21 aastane) noormees. Pere lastest ei õppinud üldhariduskoolis ega omandanud kutset viis noormeest, nende haridustase piirdus kas kuue (kaks noormeest, 19 ja 20 aastane) või kaheksa

(üks noormees, 20 aastane) klassiga ning kahel (19 ja 18 aastane) noormehel on põhiharidus omandatud. Küsimuse kohta hariduse vajalikkusest arvasid kaks lastekodu ja neli pere- last, et gümnaasim tuleb lõpetada, kutseharidust pidasid vajalikuks neli pere- ja kaks lastekodulast, põhiharidusest piisas neljale pere- ja seitsmele lastekodulapsele, kaks lastekodu- ja üks pere- laps ei pidanud haridust oluliseks. Joosiselt 2 nähtub, et peres kasvanud laste haridustase oli kõrgem.

3.1.2. Kasvukeskkond lastekodusse sattunud lastekodu- ja pere- lastel

Sarnaselt Suurbritannia ja USA uuringute tulemustele ka meie noored pärinevad sageli mitte-traditsioonilistest perekondadest (Edovald 2005). Viru Vanglas karistust kandvad noorukid, kes ei olnud lastekodu kasvandikud, pärinesid kas üksikvanema (kolm vastanut elasid koos emaga) perest või perest, kus oli ema ja kasuisa (kuus vastanut), ühel juhul elati koos vennaga. Emasisaga elasid koos kaks 17 aastast noormeest, kuid käesolevaks ajaks on mõlemate vanemad lahku läinud, neist ühe nooruki nii isa kui vend on samuti vanglas. Üks noormees (20 a.) elas „*kurjade ja närvihaigete vanavanemate juures ,kes olid sageli purjus, sest vanemad tegid enestapu , kui ma olin viie aastane.*“ Kahel 20 aastasel noormehel on üks õde ja viis venda, 16 aastasel kolm õde, kaks venda ja üks poolõde, teisel 16 aastasel kaks õde ja kaks venda, 19 aastasel üks poolõde- ja vend, 17 aastasel kolm õde ja kolm venda. Kaks noormeest, mõlemad 20 aastased on üksikud lapsed.

Lastekodus kasvanud 16 aastane nooruk on üksik laps, kasvatas ainult ema, kes kuritarvitas alkoholi. 17 a. nooruk kasvas hooldaja juures, samuti üksik laps. Mõlemad lastekodus seitsme-kaheksa aastaselt. 21 aastasel noormehel on ainult õde, kellega suhtleb. Tema oli kaheksa aastane, kui lastekodusse viidi, sest algul suri ema, siis ka isa. Üks vend on Venemaal, teine vanglas. Ta on ka ainus orb lastekodulaste seas. 17 a.- kaks õde, üks kasuvend. Probleemid kodus. 17 a.- lastekodus seitsme- kaheksa aastaselt, „*õdesid- vendi rohkem kui neli*“, 17 a.- kolm õde ja venda, lastekodus viie aastaselt. Vanematelt vanemlikud õigused ära võetud, kõik kasvavad lastekodus. 18 a.- kaks õde, neli venda, lastekodus viie aastaselt. Vanemad ei kasvatanud. 20 a.- kaks õde ja kaks venda, lastekodus neljandast eluaastast peale. Ema poos, isa jõi. 20 a.- kaks venda, lastekodus viiendast eluaastast peale, ema jõi, kasuisa tarvitas alkoholi ja

peksis. 20a.- lastekodus 15 eluaastast pärast ema surma. Kaks 17 aastast noorukit ütlesid, et *kuskil on vanemad, ilmselt õed- vennad samuti, aga mitte kodus*. Neist ühe noormehe isa kannab samuti vanglakaristust, teise vend on vanglas kasuisa tapmise eest (neid on seitse õde-venda).

Intervjuu käigus selgus, et sagedane põhjus laste lastekodusse sattumisel oli ühe- või mõlema vanema alkoholism ning sellest tingitud probleemid- hoolimatu suhtumine lastesse, pidevad tülid, mille tõttu ei tahetud ka kodus olla. Pere suurus oli samuti üks riskitegureid. Kaks last ütlesid, et „*ema üksinda ei jõudnud kasvatada, kuigi oli kogu aeg tööl, pärast hakkas aga jooma*“. Midagi uut nendes vastustes võrreldes varasemate uurimustega ei ilmnenud.

3.1.3. Õigusrikkumised lastekodu ja pere lastel

Tabel 1. Õigusrikkumised lastekodu – ja pere lastel.

Rikkumise iseloom	Lastekodulapsed		Pere lapsed	
	Arv	Protsent (%)	Arv	Protsent (%)
Hulkumine	6	46,2	1	7,7
Koolikohustuse mittetäitmine	5	38,5	2	15,4
Mõnuained (alko,narko, suits)	5	38,5	4	30,8
Kehaline väärkohtlemine	1	7,7	4	30,8
Vargus	4	30,8	8	61,5
Rööv	1	7,7	4	30,8
Avaliku korra rikkumine	1	7,7	3	23,1
Auto ärandamine	1	7,7	2	15,4
Tapmine	2	15,4	1	7,7
Vägistamine	1	7,7	2	15,4
Kelmus	0	0	2	15,4
Ärajooksmine lastekodust (kodust)	3	23,1	0	0
Relva ebaseaduslik omamine	0	0	1	7,7
Lubadeta sõit	0	0	1	7,7

Õigusrikkumistena lähevad kirja lastekodust (kodust) ärajooksmine, hulkumine, avaliku korra rikkumine, vargused (kauplustest, lasteaiast), autode ärandamised, sissemurdmised, koolikohustuse mittetäitmine, suitsetamine ja teiste mõnuainete tarvitamine, vanuse valetamine öö- klubisse sisse pääsemiseks või alkoholi ja sigarettide ostmiseks jne. Kui esitati küsimus distsipliinirikumiste kohta lastekodus, siis näiteks lastekodust ärajooksmist rikkumiseks ei peetud, taoline fakt ilmnis vestluse käigus ning seda eraldi esile ei toodud. Miks ära joosti? „*Saime linna peal sõpradega kokku*“; „*Igav oli õhtuti, tegevust polnud*“; „*Sellist plaani polnudki, lihtsalt läks nii!*“. Küll peeti distsipliinirikumiseks kodukorra täitmatajätmist, näiteks mitteõigeaegset tagasitulekut õhtul 23.00-ks. Karistusena määrati tavaliselt taskurahast ilmajäämine, vaba aja piirang (linna mineku keeld, toimekondades olemine jms). Hulkumisega kaasnes koolist põhjuseta puudumine ning koos sellega edasijõudmatus koolis, järgnes alaealiste komisjon, mõnel korduvalt ja saatmine erikooli. Esmalt suitsetamine ja alkoholi tarvitamine, edasi raha puudusel pisivargused kuni sissemurdmiste ja röövideni (tabel 1). Võrdlusena on toodud peredest pärit laste õigusrikkumised.

Ligi poolte lastekodulaste vastustest selgus, et hulkumine oli üks esimesi ja peamisi õigusrikkumisi (46,2 %). Kodustel lastel olid esimesel kohal vargused (61,5%) ja rööv (30,8). Seda võib seletada sellega, et bioloogiliste vanemate perest laste õigusrikkumised algasid enamuses 13- 15 aasta vanuses (Tabel 1). Üheks levinumaks õigusrikkumiseks noorte puhul on statistika andmetel avaliku korra rikkumine, selle alusel karistuse saanud oli lastekodulaste hulgas ainult üks ehk 7,7% ja pere lastest kolm ehk 23.1%. Alkoholiseaduse alusel karistuse saanud oli 38.5% (viis) lastekodu- ja 30,8 % (neli) pere lastest. Kelmust ja vägistamist esines õigusrikkumisena pere lastel kahel korral, 15,4 %, lastekodulastel üks vägistamise juhtum.

Lastekodulastele esitati küsimus, kas lastekodu on kuritegusid soodustav faktor? Sagedaseim vastus oli, et kõik sõltub ikkagi iseendast. Üks noormees ütles (17 aastane), et „*midagi head ei meenu*“, „*suur maja täis lapsi*“, teine (21 aastane), et: „*seal olles ootasid reedet*“. Kaks vestelnutest ütlesid, et nad jooksid seal igal võimalusel minema, üks koju, vaatamata sellele, et teda seal keegi ei oodanud (ema oli öelnud, *et viige see poiss juba ära lastekodusse*), teine isegi

koju mitte. Kaks vastust olid teistest positiivsemad: „*kõik sõltub endast*“ ja „*seal hakkasin õppima*“. Keegi küsitletutest ei arvanud, et lastekodu kasvukeskkonnana soodustab õigusrikkumisi ja et neil seetõttu oleks hiljem raskusi elus hakkamasaamisega.

Meeldivaks erandiks oli 20 aastase noormehe öeldu, et ta on tänulik sotsiaaltöötajale, kes teda pärast ema surma (jällegi alkohol!) igati aitas ja lastekodusse suunas, kus ta ka põhihariduse omandas. Vanglasse sattus varguste tõttu (ikka alkoholi kaasabil), praegune karistus on esimene ja loodab, et ka viimane. Ka 17 aastane nooruk ütles, et lastekodus hakkas ta õppima ning tegevust leidub „*nii et tapab, ise peab tahtma*“. Küsimuse kohta: „Kumba olete rohkem kogunud, kas kiitusi või karistusi?“ olid vastused 50-50, mõlemat oli kogetud. Kiitusi ja tunnustust sooviti oodatult enam, samas määratud karistusi ebaõiglaseks ei peetud, „*ikka asja eest!*“

Statistika järgi enamuse noorte õigusrikkumisi on seotud alkoholi- ja tubakaseaduse rikkumisega. Võrreldes kahte gruppi, siis lastekodulastest olid seda teinud 38,5% pere lastest 30,8%. Iga kolmas noortest on tarbinud alkoholi. Selle probleemi lahendamiseks vähendaks ka alkoholijoobes sooritatud seadusrikkumiste arvu.

3.1.4. Kuriteo sooritamise põhjused

Tabel 2. Kuriteo sooritamise põhjused lastekodu- ja perede lastel.

Kuritegude põhjused	Lastekodulapsed	Perede lapsed
Alko-narko tarbimine	6. korral	9. korral
Hulkumine	3. korral	1. korral
Koolikohustuste mittetäitmine	4. korral	1. korral
Halvad sõbrad	3. korral	6. korral
Loll mõistus, rumalus	1. korral	1. korral
Igavus	2. korral	1. korral
Suutmatus „EI“ öelda	2. korral	3. korral
Puberteet	0	1. korral
Ei oska põhjendada	3. korral	2. korral
Mõtlematus	0	3. korral
Sai palju raha	0	2. korral
Kui ei saanud, mida tahtsin, siis varastasin	3. korral	0
Ei kuulunud vanemaid	0	1. korral

Mida vastati, näitab tabel 2.

Noortega vesteldes oli läbivaks sõnaks „alkohol“. Ka antud tabelist nähtub, et suurimaks õigusrikkumise põhjustajaks on alkoholi tarbimine, mille märkis ära kuus lastekodu-ja tervelt üheksa peres kasvanud noormeest. Hulkumise ja koolikohustuse mittetäitmise võib kokku võtta, kuna ühe rikkumisega kaasneski teine. Siin vastuste on arv võrdne, mõlemal grupil seitse. Halbu sõpru (probleemseid inimesi) nimetas põhjustajatena kolm lastekodust ja koguni kuus peres kasvanud last, kusjuures kolm neist lisasid, et sõbrad olid nendest paar-kolm aastat vanemad. Suutmatus „ei“ öelda tuli välja ühtedel kahel ja teistel kolmel korral. Kui lastekodulastest kolm

võtsid (varastasid) seda, mida tahtsid, siis pere laste teo motiiviks oli palju raha (kahel juhul). Need kaks niimoodi vastanut lisasid, et oma teoga said nad kindlasti kasu.

Palju on räägitud vabast ajast, mida pole millegagi täita, võimaluste- vahendite nappusest. Ometi töid igavust, tegevusetust töid esile vaid kaks noormeest lastekodu kasvandike ja üks pere laste seast. Seda võib seletada sellega, et pakutud tegevus ei olnud huvitav või ei pakutudki midagi, sellega ollakse harjunud ning noored on leidnud endale huvipakkuva tegevuse mujalt.

3.1.5. Rakendatud mõjutusvahendid

Tabel 3. Noorukite alaealiste komisjoni ja erikooli saadetud kordade arv.

Kordade arv	Alaealiste komisjon		Erikool	
	Lastekodu	Pere	Lastekodu	Pere
1x	4	4	4	4
2x	3	0	2	2
3-4x	3	3	0	0
5x ja enam	0	1	0	0

Tabelis 3 on toodud vanglas viibivatele alaealistele ja noortele rakendatud mõjutusvahendeid enne vanglas karistuse kandmist.

Tabelist 3 nähtub, et alaealiste komisjoni on kutsutud nii pere-kui lastekodulapsi ühel korral võrdselt neli last. Sama näitaja kehtib ka kolmel korral käinute kohta. Kaks korda on olnud komisjoni ees kolm lastekodu- ja viis ning enam korda (19 aastane ütles, et vähemalt kümme korda) üks peres kasvanud nooruk. Lastekodulaste sagedasem alaealiste komisjoni kutsumine on eelkõige seotud vanusega (tabel 4), kuna nende esimesed distsipliinirikumised algasid juba seitsme- kaheksa aastaselt. Erikooli saadetud näitajad on mõlemal grupil identsed. Seega delinkventse karjääri algus on kasvukeskkonnast olenevalt erinev, mida võib seletada kodu olemasoluga. Vanusega tuleb aktiivsuse tõus, esiplaanile tõusevad eakaaslased ja kui kodune

olukord on mitterahuldav, siis järjest enam veedetakse aega väljaspool perekeskkonda. Seal edasi suurenevad võimalused mitmesugusteks seadusrikkumisteks.

Samas ei tohi unustada, et kui nooruk on jõudnud alaealiste komisjoni ette, siis on eelnenud rida süstemaatilisi korrarikkumisi, mille algus võib olla väga kaugel. Kõigepealt püütakse ju last mõjutada eelkõige kodus, seejärel koolis. Vesteldakse nii lapse kui vanematega. Kui need ei anna oodatud tulemust, astutakse samm edasi.

Intervjuude põhjal selgus, et esimesed distsipliinirikumised olid lastekodulastel tavaliselt kodukorraga seoses- õhtuti lastekodusse tagasijõudmisel kellaeagadest mittekinnipidamine (kaks poissi), omavahelised kaklused (neli poissi), suitsetamine lastekodu territooriumil, liimi nuusutamine (kaks poissi), hulkumine (neli poissi), vastuhakk kasvatajatele(kolm poissi). Edasi juba edasijõudmatus koolis (viis poissi), pisivargused kauplustest- lasteaiast (kuus poissi), ärajooksmised lastekodust (kolm poissi), alkohol (neli poissi), avaliku korra rikkumised (neli poissi), peksmine (üks nooruk). Esimestele rikkumistele järgnesid kergemat laadi karistused: vestlused, taskuraha mitteandmine, vaba aja kasutamise piirang, erinevad toimkonnad lastekodus. Erinavaid mõjutusvahendeid võib kohaldada nii kooli esindaja, lastekaitsetöötaja, vastav spetsialist, alaealiste komisjon (üldse üheksa kohaldajat). Alaealistele võib kohaldada ühte või mitut mõjutusvahenditest (üheksa mõjutusvahendit, lisa 2) - enim rakendatav oli hoiatus (kaheksa nooruki suhtes), ühiskondlik töö(kolm vastajat). Eksimuste süvenemisel järgnes juba erikool õpi- ja kasvatusraskustega noortele (kaheksa noorukit). Ainult kaks noormeest ei ole olnud alaealiste komisjonis ega eikoolis, mõlemad on vanglas teist korda (§ 141, 17 aastane, ja § 199 esimesel, § 200 teisel korral, samuti 17 aastane).

Pere- laste esimesed õigusrikkumised olid sarnaselt lastekodulastele hulkumine (kolm noorukit), koolis mittekäimine (kolm noorukit), puudulik õppeedukus (kaks noorukit), siis juba alkohol (kuus noorukit), narkootikumid (kolm noorukit), vargus (kümme noorukit), peksmine (kaks noorukit), auto lõhkumine ja ärandamine (kolm noorukit). Nii samm- sammult tõsisemate kuritegude poole. Alaealiste komisjoni kutsumise esimene põhjus oligi tavaliselt süstemaatiline puudumine ja sellega kaasnev edasijõudmatus koolis.

3.1.6. Lastekodu ja perede laste delinkventne karjäär

Tabel 4. Õigusrikkumiste eest määratud mõjutus- ja kasvatusvahendid lastekodulastel.

VANUS	AL. KOMISJON	ERIKOOL	VANGLAS 1x	mitmes x vanglas
16	8	12	16	-
17	-	-	16	2. kord
17	10	13	16	2. kord
20	12	-	15	-
17	-	-	17	-
21	7	13	16	3. kord
17	12	-	15	2. kord
20	12	14	18	-
17	10	-	17	-
17	8	13	16	-
18	9	13	15	2. kord
18	11	14	17	-
21	12	15	16	-

Tabel 5. Õigusrikkumiste eest määratud mõjutus- ja kasvatusvahendid perede lastel.

VANUS	AL. KOMSIJON	ERIKOOL	VANGLAS 1x	mitmes x vanglas
17	13	14	15	2. kord
20	14	-	15	5. kord
19	10	14	16	2. kord
16	14	-	16	-
18	14	-	18	-
16	13	15	16	-
20	13	16	17	2. kord
20	-	-	20	-
20	13-14	-	16	4.-5. kord

20	-	-	17	2. kord
20	-	16	17	2. kord
19	14	-	16	2. kord
19	-	-	16	2. kord

Tabelid 4 ja 5 näitavad, kui vanalt kutsuti nooruk esimest korda alaealiste komisjoni, erikooli ja mis vanuses mõisteti talle esimene vanglakaristus.

Lastekodus kasvanud noorukitele, kellele oli määratud reaalne vanglakaristus, polnud (v.a. üks 17 a.) kokkupuude õigusorganitega esimene. Vestluse alguses öeldule, et praegu kantav karistus on esmakordne õigusrikkumine, lisandus peagi terve rida vastupidist kinnitavaid fakte: koolikohustuse mittetäitmine, lihtsalt ringi hulkumine. Üks lastekodust pärit 20 aastane noormees ütles, et karistus on tal esmakordne, milleks oli narkojoobes sooritatud vargus. Edaspidise vestluse käigus ilmnis, et esimene oli siiski tingimisi mõistetud karistus varguse eest, mis sooritati kambas („... noorusrumalusest, muud seal polnudki!“), Veel aega tagasi kerides jõudsime faktini, et suitsetama hakkas ta kaheksa aastaselt, neljandas klassis tuli esmakordselt viibida alaealiste komisjonis. Põhjuseks hulkumine, edasijõudmatus koolis, neljandas klassis tuli klassikursuse kordamine. Alaealiste komisjoni kutsuti ta kaks korda, kus temaga vesteldi ja määrati hoiatus, lisati, et eeltoodud tegude jätkamisel järgneb erikooli suunamine. Töö autoril tuli korduvalt tõdeda, et tingimisi karistust ei võetud karistusena, seda võeti justkui karistusest vabanemisena. Tingimisi karistamine on vabaduskaotusest sisuliselt erinev, hoiatava iseloomuga meede, mille eesmärgiks on isiku resotsialisatsioon ühiskonda. Sel ajal sooritatud uus tegu toob aga kaasa juba reaalse vanglakaristuse, millele liidetetakse juurde ka tingimisi mõistetud ja ärakandmata karistus.

Analoogne on 17 aastase nooruki tee vanglasse. Küsimusele teo ja karistuse kohta ütles temagi, et see on esmakordne seadusrikkumine, alkoholijoobes jalgratta varastamine, mida siiani kahetseb. Mõneajalise vestluse käigus jõudsime tõdemuseni, et esimesed ärajooksmised kodust toimusid juba viie aastaselt, kus pidevalt tülitseti, tarvitati alkoholi. Kodus sai ta viibida ainult siis, kui vanem õde tülitsevad vanemad maha rahustas. Ta on rahul, et kaheksa aastaselt

lastekodusse paigutati. Seega esimene kokkupuude politseiga juba viie aastaselt. Lastekodus lisandusid suitsetamine, alkoholitarmine, ka peksmisjuhtumid. Kahel korral kutsuti seetõttu alaealiste komisjoni, esimene kord piirduti vestlusega, teine kord määrati 50 tundi üldkasulikku tööd. Kuna ta oma tunde ära ei töötanud, lisandus veel koolikohustuse mittetäitmine, vargus, järgnes tingimisi karistus. Erikoolis pole käinud. Edasi juba kutsekoolis õppimise ajal eespool märgitud jalgratta vargus, mis sooritati ajal, kui kehtis tingimisi karistus ja millele järgnes juba reaalne vanglakaristus. Vastandina enamikele lastekodu kasvandikele ütleb tema lastekodu kohta ainult head, kus ta hakkas õppima, tööle. Osales paljudes huviringides: kunst, näitering, maadlustreening, osales võistlustel. Praegu on ta kindel, et ta omandab kutse, hakkab tööle ja rohkem õigusrikkumisi ei soorita.

Nooruk on 17 aastane ja õpib kaheksandas klassis, lastekodus viiendast eluaastast peale. Vanemad on, kaks õde ja üks kasuvend. Arvab, et oleks teistsugune, kui oleks kodus kasvanud. On olnud kolmes erinevas lastekodus, elanud ka kasuperes. Kasuperes olevat teda kasutatud tööorjana, raha tehtu eest ei makstud. Lastekoduga seoses midagi head ei meenu. Ainukeseks huvialaks peab sporti, on osalenud võistlustel, aga üheski treeningus ei ole käinud. Karistus kannab KarS § 113 järgi. Lastekodus esines distsipliinirikumisi iga kuu, hulkumine, koolis mittekäimine, alkoholi tarbimine. Esimene rikkumine oli kümne aastaselt. On kutsutud mitmeid kordi alaealiste komisjoni ja õppinud erikoolis. Erikooli suunamise põhjust ta ei tea. Käesolev vanglakaristus on teine.

16 aastane, õpib seitsmendas klassis, lastekodus 12 eluaastast peale. Algusest peale on esinenud lastekodust ärajooksimisi, hulkumisi. Suunatud alaealiste komisjoni. Kaks korda õppinud erikoolis hulkumise ja koolikohustuste mittetäitmise pärast. Vanglas esimest korda, röövimise eest (KarS § 200). Lastekodu kohta ei öelnud muud, kui: „*Jooksin sealt igal võimalusel minema.*“ Ainuke soov on olla vaba, minna ja teha mida tahab.

21 aastane, lastekodus viiendast eluaastast peale. Esimene õigusrikkumine toimus seitsme aastaselt, kui varastas õpetajalt rahakoti. Samuti koolikohustuste mittetäitmine ja edasijõudmatus koolis viis alaealiste komisjoni ja erikooli. Praeguseks on haridust kuus klassi ja kantav

vanglakaristus on kolmas. Põhilised seadusrikkumised on alkoholihoobes sooritatud vargused, rööv ja kehaline väärkohtlemine (KarS § 121).

13 lastekodulapsest kuuel oli vangistus esimene, viiel teine ja kahel kolmas.

Ka perest pärit lastel on igapähe oma lugu.

Nooruk (19. aastane, kuue klassi haridusega) on kasvanud ema ja kasuisaga peres. Esimesed pahandused olid lasteaias (kaaslaste pekmine), mis jätkusid koolis. Neljandas klassis tegi koolile pommiähvarduse. Käitumisprobleemide tõttu on korduvalt kutsutud alaealiste komisjoni ja kaks korda olnud erikoolis. Küsimusele, mitu korda oled rikkunud seadust, vastas ta: „*Kõvasti rohkem, kui teil on vanust.*“ KarS §§ 199, 200, 121, 122, 201, 263, 266 jne. Põhjuseks, miks seadust rikkus, oli lihtsalt tahe seda teha. Käesolev on teine vanglakaristus, alkoholihoobes sooritatud vargus. Ta lisab, et Eesti vanglad ei tee kedagi paremaks, vaid ainult hullemaks, 100 inimesest muutub tema sõnade järgi heal juhul kolm. Kõige enam suhtleb vanaemaga.

17 aastane noormees on jõudnud õpingutes 10 klassi. Esimene õigusrikkumine oli 14 aastaselt, koolikohustuste mittetäitmine ja vargus, mille eest on kutsutud alaealiste komisjoni kolm korda. Sinnani käis koolis, tegeles vehklemise ja jalgpalliga. Seejärel tekkisid endast vanemad sõbrad. Kodus ei tahtnud viibida ebanormaalse olukorra tõttu, vanemad tülitsevad ja tarvitasid alkoholi.. Vanglakaristus on teine. Esimene oli varguse ja väljapressimise eest, teine samuti varguse eest. Määratud karistust ei pea õiglaseks, kuna „... võtsin neilt, kellelt võis võtta.“

20 aastane noormees, kuue klassi haridusega. Kannab karistust § 141 järgi. Esimene vargus viie aastaselt, kuna vanemad hoidsid teda luku taga ja ta nälgis pidevalt. Kodus sunniti teda alkoholi tarbima ja suitsetama. Iga nädal sai neli kuni kuus korda rihma. Koolis pidevad korrarikkumised, tunni ajal suitsetamine ja joomine, klassist omavolilinne lahkumine, koolimööbli lõhkumine. Korduvalt (4 või viis korda) kutsutud alaealiste komisjoni, erikoolis pole viibinud. Vanglas samuti neljas või viies kord, täpselt ei mäleta, enamasti KarS § 199.

18 aastane, õpib üheksandas klassis. Karistust kannab vanglas esimest korda, narkootikumid, KarS § 183 ja § 199 (vargus) järgi. Alaealiste komisjonis „*mingi kolmas või neljas kord*“, täpselt ei mäleta. Põhiliselt varguste pärast. Tema sõnade järgi on seadust rikkunud palju kordi alustades vargustest ja lõpetades narkootikumidega. Esimesed õigusrikkumised põhikoolis. Ta ütles, et ei püüdnud kellelegi midagi tõestada, lihtsalt oli raha vaja.

Üheksa klassi haridusega 18 aastane nooruk. Esimesed pahandused kuuendas- seitsmendas klassis. Alaealiste komisjonis kümme korda: suitsetamine, alkoholi tarvitamine, avaliku korra rikkumine, millega kaasnesid vargused. Erikoolis ei ole käinud. Esimene karistus oli tingimisi kolm aastat kahe-aastase kasteajaga (vargused). Reaalne vanglakaristus on esimene, põhjuseks nimetas röövi enesekaitseks ja sissemurdmist. Viie aastast karistust peab ebaõiglaseks, kuna tegu ei ole nii suure õigusrikkumisega. Küsimusele, miks ta seda tegi, vastas: „*Ei tahtnud jätta halba muljet ega osanud ära öelda, et ei tule varastama.*“

Võrreldes lastekodu- ja pere laste esimesi õigusrikkumisi, torkab silma suur erinevus vanuse osas. Lastekodulaste esimesed käigud alaealiste komisjoni olid juba seitsme- kaheksa aastaselt, seevastu pere- lastel 13- 14 aastaselt, ühe erandiga, kes oli 10 aastane. See näitab, et kodune kontroll algul toimus. Tavaline põhjus komisjoni ette kutsumiseks oli hulkumine, koolikohustuse mittetäitmine ja edasijõudmatus koolis. Need on omavahel aga tihedalt seotud, üks tegeviis viib teiseni. 13- 14 aastaselt, hilisemas eas muutuvad noortel tähtsamaks eakaaslased, sõpruskond, tõuseb eneseteadvus ja aktiivsus ning see kajastub kohe ka õigusrikkumiste statistikas. Erikooli suunatakse lastekodulapsi samuti nooremalt ja sagedamini. Reaalse vanglakaristuse kandmiseni ajaks vanused ühtlustuvad- 15 aastaselt on vanglasse jõudnud kolm lastekodu- ja kaks pere last, 16 aastaselt kuus lastekodu- ja kuus pere last. Antud võrdlus näitab selgelt, et lastekodu laste delinkventne karjäär on alanud nooremalt. Osaliselt sai see asjaolu kinnitust juba siis, kui vaatlesime erinevate mõjutusvahendite rakendamist.

3.1.7. Kuritegude põhjendused neutraliseerimistehnikate järgi.

Võttes aluseks neutraliseerimistehnikate teooria, vaatleme, millega põhjendasid sooritatud tegu perest pärit Viru Vanglas viibivad noorukid. Üldse toodi välja 23 erinevat põhjendust.

Vastutuse eitamine – antud juhul süüdistatakse kuriteos halbu vanemaid, sõpru, väliseid tegureid. Halbu vanemaid keegi otsesõnu ei süüdistanud, kuid ebatervet kodust õhkkonda mainisid kolm noormeest. Halbu sõpru märkisid ära viis noormeest. Alkoholi joovet pidasid sooritamine põhjuseks seitse noormeest. „... *jõin end nii „mällarisse“, et silme-eest oli must ja mina end ise ei juhtinud, vaid see oli mingi vihahoog!*“ .

- Kahju eitamine – oma teoga ei tekitatud kellelegi kahju. Sellise vastuse andis üks noormees (17.aastane), pidas tegu õiglaseks.
- Ohvri eitamine – kannatanu oli selle ära teeninud. Kaks noormeest arvasid (17 ja 20 aastane), et ohver oli karistuse ära teeninud: esimesel juhul tuli piinata sooritatud teo eest, teisel juhul oli tegu venelastega, keda tuli õpetada.
- Hukkamõistjate hukkamõistmine – enda teo õigustuseks süüdistatakse kohut, politseid jne. Üks noormees ütles (20.aastane), et seadused on ebaõiglased, viit aastat röövimise eest ei ole ta ära teeninud Nii arvas ka teine 20 aastane noormees, et et suur seaduserikkumine on tapmine, vägistamine, pekmine, temal on „*ainult vargus, lõhkumine ja sissemurdmine kaelas*“. 19 aastane nooruk ütles, et karistus kaks aastat § 121 järgi on ülekohtune. Tehakse palju suuremaid kuritegusid, kuid karistused määratakse tema sõnade järgi palju leebemad. Kõik sõltub rahast.
- Pöördumine kõrgemate asjaolude poole – tegu ei tehtud enda pärast. Vastused:
 1. *Olin sundseisus, ei tahtnud jätta halba muljet.*
 2. *Tahtsin sõpradele head muljet jätta.*
 3. *Ei tahtnud sõpradele alla jääda, sõprade pärast.*
 4. *Adrenaliinipuudus, püüdsin kombata võimete piiri.*

Lastekodulaste põhjendused oma tegudele:

- Vastutuse eitamine – peamiselt põhjendati tegu alkoholijoobega, miks ja kuidas nii juhtus, täpselt ei mäletatudki. Seda mainiti seitsmel korral: jõin liiga palju, pidu läks veidi

käest, igav oli, jõime koos sõpradega. Kaks noormeest ei osanudki põhjendada, miks nad nii tegid. Kaks noormeest ütlesid, et põhjuseks on loll mõistus (17 ja 18 aastane). 17 aastane noormees lausus, et: kui keegi oleks öelnud „ära tee“, siis oleks tegu jäänud tegemata. 20 aastane noormees: „*Kui ma midagi tahtsin, siis ma lihtsalt varastasin.*“ 20 ja 17 aastased noormehed ütlesid, et sooritatud tegu tõi neile pigem kasu kui kahju.

- Kahju eitamine – saadud vastustest sellist põhjendust ei õnnestunud leida.
- Ohvri eitamine – ka taolisi põhjendusi autor lastekodulaste vastustest ei leidnud.
- Hukkamõistjate hukkamõistmine – kaks vastajat leidsid, et seadused on noorte jaoks liiga karmid. Seadused ei ole kõigi jaoks ühesugused, sama teo eest määrab kohus erinevaid karistusi, kohus ei ole õiglane.
- Pöördumine kõrgemate asjaolude poole – 21 aastane noormees õigustas oma tegu sellega, et pakkus abi. 20 aastane nooruk- sõbrad mõjutasid, ei osanud „ei“ öelda. „*Minust ei sõltunud midagi, kõik tegime koos kambaga!*“

Võrreldes pere- ja lastekodulapsi, siis vastutuse eitamine, süü mittetunnistamine oli ülekaalukalt oma tegusid õigustav põhjendus mõlemal grupil. Kui kaks pere- last pidasid hulkumiste, koolist puudumiste, tänaval sõpradega aja veetmise üheks põhjuseks halba kodust olukorda, siis lastekodulapsed lastekodu ennast põhjuseks ei pidanud. Kõik pidi ikkagi sõltuma iseendast. Lastekodus valitses nende sõnade järgi küllaltki karm kord ja tegevustki oli kolme noormehe sõnul lastekodus piisavalt. Ometi rikuti distsipliini. Suurimad erinevused kahe grupi vahel on , kui eitatakse kahju tekitamist (üks pere laps) ja ohvri eitamist- kuritegu õigustati kahel juhul sellega, et ohver oli karistuse ära teeninud. Lastekodulapsed neid põhjendusi esile ei toonud. Küll aga olid mõlema grupi arvamused sarnased liiga karmide ja ebaõiglaste kohtuotsuste suhtes, kuna ennast ei peetud mitte eriti suurteks kurjategijateks. Kui on „pappi“, on karistus ka kergem.

3.1.8. Kuritegevuse põhjendused sotsiaalsete sidemete teooria järgi

Lõputöö tegija vaatles nii bioloogiliste vanemate perest kui lastekodust pärit vanglas viibivate noormeeste juures antud teooria paikapidavust. Lähtudes antud teooriast, tundis töö autor huvi, kuidas suhtuvad küsitletavad seadustesse, võimu esindajatesse. Mitmed küsimused puudutasid

hobide- huvialade olemasolu, osavõttu huviringidest, suhtlusringkonna kohta. Üheks olulisemaks vestlusteemaks olid suhted vanematega, koduste huvi ja kontrolli olemasolu.

Hobidest- huvialadest noortel peres kasvanud lastel puudust ei olnud. Noortele meeldis lugeda (kaks noorukit), kunst (kolm vastanut), kino- teater- muusika (kolm vastajat), midagi muud, samas täpsustamata, mis nimelt (neli vastust). Domineeris ülekaalulalt sport (kaheksa vastust), kus peres kasvanud lastest ainult viis ei pannud hobiks sporti. Küsimusele osalemise kohta treeningutel- võistlustel aga tuli vastuseks, et varem käidi, pärastpoole tulid teised huvid esiplaanile. Üks alaealistest (16 a.) ütles, et algklassides õppides käis ta suusatreeningus, teine (17a.) jalgpallis ja vehklemises, suuremaks saades jäid need kõrvale. Esimese noormehe vanemad vahetasid elukohta, tulles maalt linna ja linnas leidis ta uued sõbrad, kellega oli huvitavam. Teine nooruk ütles, et kuna kodus olid pidevad tülid, sest isa tarvitas sageli alkoholi, ei läinud ta alati kojugi. Ta ei käinud enam korralikult koolis ja trennidki jäid ära. 17 aastane noormees on kahel korral töölegi läinud, kuid üle paari nädala pole vastu pidanud, tema sõnade järgi niisama olla oli lihtsam! Teistest erines 20 aastane nooruk, kes luges oma huvialadeks „*joonistamist, autodisaini, kunsti, maalimist, rock- ja hevi muusikat, vanamuistset egiptust, kalastamist, leiutamist*“ jne., kuid teda on eluaeg vanavanemate poolt terroriseeritud, teistest isoleeritud ja ta pole saanud millegagi tõsisemalt tegeleda. Veel kaks noormeest ütlesid, et tegevust huviringides küll alustati ja üks neist jõudis võistlustel auhindugi võita, kuid osalemised jäid lühiajalisteks ja episoodilisteks. Üks 20 aastaseks saanud nooruk kahetseb, et neljandas klassis õppides hakkas hulkuma, hinded olid sinnani korralikud, osales mitmes kooliringis. Pärast seda sai temast oma sõnade järgi suur pätt.

Kõigile intervjuueeritavatele esitas autor küsimuse, kas vanemad tundsid huvi, kus ning kellega nad aega veedavad. Suureks üllatuseks ütlesid kuus vastanutest, et vanemad küsisid alati, kus ja kellega aega veedetakse. Neli vastust oli, et mõnikord tundsid (kaks noorukit elasid ema ja kasuisaga, üks emaga, üks ema- isaga), üks, et küsiti harva (elas koos ema- isaga) ja ainult ühe 19 aastase noormehe puhul ei tundud tema tegemiste vastu huvi mitte kunagi. Viimasel ajal elas ta koos vanema vennaga, vanematest eraldi. Nende vastuste järgi oli vanema(te) huvi laste käikude vastu olemas. Võimalik, et see piirduski ainult küsimusega, tegelikku kontrolli ei

toimunud. Keegi küsitletvatest ei öelnud, et koos perega midagi huvitavat ette võeti (kuigi kaks noormeest hiljem ütlesid, et koos perega olemine on elu parimaid sündmusi).

Huvialaringides osalemise kohta olid lastekodulaste vastused lähedased pere- laste vastustele. Enam meeldisid muusika ja sport. Muusika- huvi seisnes peamiselt „musa“ kuulamises, muusikakoolis keegi käinud ei olnud. Nooremates klassides tegeleti spordiga, käidi võistlustelgi. Enamikel lõppes hobidega tegelemine neljandas- viiendas klassis, 10- 12 aastaselt. Alati polnud võimalust tegeleda, hiljem kadus huvi. Peab kohe lisama, et peapõhjus ei olnud alati võimaluste nappuses, oli piisavalt tegevust, millegagi oli alati võimalik tegeleda, ise pidi tahtma (17 aastane, 20 aastane). Kui kerkisid esiplaanile sõbrad, eakaaslased väljaspool lastekodu, veedeti aega lihtsalt tänaval kampades. Tegevusetus noorte hulgas oli seega ühelt poolt tingitud vaba aja tegevuste mittekättesaadavustest (*kui maksti, siis käisin trennis*), samas oli lapsi, kes ei tundnudki huvi aja sisukast täitmisest (*tahaks lihtsalt „netis“ olla, minna sinna, kuhu ise tahan, lihtsalt vabalt olla*). Sõna „lihtsalt“ oli üks sagedamini intervjuudes kasutatud väljendeid.

Pere lapsed pidasid sõpru olulisteks (8 vastust) või väga tähtsateks (5 vastust) . Suhtlusringkond oli lai, alustades endistest lasteaia- ja koolikaaslastest kuni vanemate-, õdede- vendade, sotsiaaltöötajate ja kaplanini (9 vastajat) välja. Kirja teel suheldi kõige rohkem endiste ja praeguste saatusekaaslastega. Tihe suhtlemine toimus ka oma tüdrukuga. Kirju saadi vanaemalt, ka õelt ning tädilt. Suhtlemine ema-isaga oli kirja teel tunduvalt tagasihoidlikum, mis ei tähenda, et seda ei toimunud. Ainult üks pere laps ütles, et vanematega ta ei suhtle, teised suhtlesid ka praegu ema ja isaga.

Lastekodulastest pidasid sõpru väga olulisteks kaks vastajat. Viis noormeest pidasid sõpru olulisteks, kolm ei pidanud olulisteks, kahel meeldis üksinda olla. Üks 21 aastane noormees jättis küsimusele vastamata. Kaks noormeest suhtlevad isaga, üks noormees (17 a.) ütles, et tal pole sõpru, ei suhtle kellegagi, kaks noormeest suhtlevad „eakaaslastega siit ja sealt“, üks suhtleb ka vanematega, kolm noormeest suhtlevad kõige enam õdede- vendadega, kes on samuti lastekodus. Teiste kinnipeetavate hulgast suhtlemise ega käitumise järgi lastekodulast ära tunda ei olnud võimalik. Esimesed mälestused pärinevad kaheksal noormehel kodust, kahel mujalt (ühel tädi

juurest ja teisel maalt) ja kolmel mitte kodust (ühel lasteaias liivakastis mängimise ajast, teised ei täpsustanud).

Kahte gruppi võrreldes on suurim erinevus suhtluse osas. Pere lapsed peavad sõpru väga olulisteks viiel, lastekodu lapsed ainult kahel korral. Oluliseks peavad sõprade olemasolu kaheksa pere- ja viis lastekodulast. Pere laste vastustel vaid kaks varianti esineski. Üksi ei meeldinud olla mitte ühelgi perest pärit lapsel. Üheks võimalikuks seletuseks peab töö autor asjaolu, et lastekodus ümbritseb sind pidevalt hulk inimesi ja privaatsust jääb väheseks. Veel pakub töö autor põhjusks usaldamatust, mis takistab sõpradega suhtlemist, sest „*võtab aega, enne kui kedagi tundma õpid*“.

3.1.9. Midagi veel

Intervjuudes kõneleti kõige vabamalt oma erinevatest distsipliini- ja seadusrikkumistest. Midagi taunimisväärt ei leitud selleski, et igavuse peletamiseks „joosti“ lastekodust ära, kodust mindi sõprade juurde mitmeks päevaks. Pere- elust ja lapsepõlvest räägiti ise vähem, sageli tuli juurde küsida. Raskeimad küsimused puudutasid aga tulevikku pärast vabanemist ning meeldivamaid sündmusi oma senises elus. Miks töö autor need küsimused esitas? Lõputöö tegija, intervjuuerides erinevas kasvukeskkonnas kasvanud noormeeste õigusrikkumisi, sai enamikele küsimustele standardsed vastused. Erinevused olid minimaalsed. Töö autor on seisukohal, et vastused küsimustele tuleviku ja mineviku kohta näitavad kõige ilmekamalt erinevusi lastekodus- ja peres kasvanud laste vahel, nende mõttemaailma, soove ja tulevikuplaane.

Kõigilt intervjuueritavatelt küsis töö autor, millest kõige enam puudust tuntakse ning mida teete esimese asjana, kui te ükskord vaba olete. Nii vastasid peres kasvanud noorukid:

19 a. - *raha teenimisest ja autoga sõitmisest; otsin uue suhtlusringkonna.*

17 a.- *loomadega tegelemisest; esimese asjana kallistan oma ema.*

17 a.- *hakkan heaks inimeseks ja jätkan usuga tegelemist;*

19 a.- hellusest ja toest; oma südames soovin tegeleda töö tegemisega, mis mulle meeldib ja mitte enam seadusega pahuksisse minna, vaid luua oma pere ja elada korraliku eesti kodanikuna; keeran puhta lehe ja hakkan enda eluga edasi minema ja unustan selle mis olnud ja elan üks päev korraga.

20 a.- looduses jalutamisest ja lemmikmuusika kuulamisest; esimese asjana sõidan bussiga koju vanemate juurde, proovin saada töökoha, panen end töötuna kirja.

20 a.- puudust tunnen kodust; esimese tegu- ostan viina.

20a. - esimese asjana otsin ma oma naise ja lapse üles ning luban neile, et iial enam ei jäta neid ja olen nüüdsest olemas ja ei kao enam kuhugi; siiani olin suur pätt.

19 a.- tunnen puudust perest ja isiklikust perest; lähen bussi peale ja sõidan koju.

16 a.- puudust tunnen vabadusest; vanglast lahkudes esimese asjana ostan suitsu.

20 a.- oma emaka ja isaka olla, koos oma vendateka ja õeka; lähen koju ja olen nätal kodus ja sis tööle.

18 a.- sooviksin tegeleda muusikaga ja tööl käia ja perega koos olla ja sõpradest tunnen puudust; arvan, et lähen tööle või õppima edasi.

18 a.- tööl käia ning igatsen pere järele; lähen koju ja kallistan oma ema.

20 a.- luua oma pere, tunda sellest rõõmu ja nautida elu oma pere kõrval mitte vanglas; algul tööle ja kui saab hagiid makstud, hakkam mõtlema pere peale.

Ka lastekodulastel on oma soovid ja unistused. Küsimused samad- millest kõige enam puudust tunnete ja mida teete kõigepealt, kui olete vaba:

17 a.- vaba olla, minna kuhu tahan, teha mida tahan.

17 a.-ei tea; ei oska öelda.

17a.- elu korda saamisest; otsin tööd.

20 a.- vabadusest; mida teen esimese asjana, ei tea.

17 a.- vaba olla, sõpradega aega veeta; lähen lastekodusse tagasi.

17a.- olla vaba, ise otsustada; lastekodusse tagasi, edasi ei tea.

21 a.- töö tuleb leida, peab õppima, otsida elamine

17 a.- kool lõpetada, kutse saada.

- 18 a.- *sellega, mis huvitab; pole mõelnud, aega on.*
- 20 a.- *vabadusest ja oma elust; leida töö.*
- 21 a.- *vabadusest; ei ole mõelnud sellele, kaheksa aastat on aega.*
- 18 a.- *koos tuttavatega olla; tunda end vabana*
- 16 a.- *tunda end vabalt; kui ükskord lähen, siis vaatan*

Nende vastuste võrdlus on esmapilgul jahmatav. Pere- laps igatseb koju, vaatamata sellele, missugune ta ka enne ei olnud ja missugused suhted seal valitsesid. Neil on soov rajada oma pere, hakata tööle. Need võivad olla unistused, kuid mõeldakse, mis saab pärast vabanemist. Lastekodulaps ihkab üle kõige vabadust. Ka lastekodu on tema jaoks kinnine asutus, kus kehtivad kindlad reeglid. Lastekodusiseselt kehtestatud piirid on liiga konkreetsed ja ranged. Mida ükskord kättesaabuva vabadusega peale hakata, pole veel mõelnud kaheksa noormeest! Kolm noorukit tahavad leida töö, üks kutse omandada, üks ei oska veel midagi öelda. Tõsi, lastekodulapsed on nooremad, kaheksa 16- 18 aastased, kuid sealt iseseisva eluni, kus tuleb endal otsustada ja hakkama saada, jääb kukesamm.

Nelja kõige meeldivama sündmus meenutamine osutus lastekodulastele ootamatult raskeks:

- 21 a.- *18. sünnipäev, meeldib sportida (maadlusvõistlused), üritused, peod*
- 17 a.- *perega koos oldud aeg*
- 18 a.- *palju asju- peod, sünnipäevad*
- 17 a.- *võistlused lastekodude vahel*
- 17 a.- *et sündis õde, et sündis vend, et sündisin mina, et sündis mu vanaema*
- 20 a.- *koos tuttavatega olla, oma tüdrukuga olla, sõit Jormalasse*
- 20 a.- *ei oska vastata, midagi ei meenu*
- 17 a.- *igasugused asjad*
- 17 a.- *ei tea*
- 16 a.- *ei olegi neid*
- 17 a. – *palju asju, kõik kohe ei meenu*
- 21 a.- *võib- olla sünnipäevad*

Peres kasvanud noormeeste elu senised parimad sündmused:

20 a.- Pärnu veepargis käik, sõpradega pidu panemised, rohkem ei tule meelde

19 a.- minu sündimine, minu ristimine, koos olla enda tüdruk- sõprannaga, vabadus

18 a.- väikse õe sünd, tüdruku leidmine, telekas esinemine, sõbrade ja perega koos olemine

17 a.- kassi saamine, väikse venna sünd, võistlustel võitmine, jalgratta selgeks õppimine

16 a.- sünnipäev- alati ootad, Puiatu- kasvatab, paneb mõtlema

20 a.- et mulle sündis tütar; et ema ja isa mind ikka armastavad; et satusin vanglasse et oma tegude üle järele mõelda; et ma kahetsen kõige mita ma halpa olen teind.

18 a.- tüdrukuga koos olemine; õe, vendadega ja emaga koos olla; Pea on sassis, ei jaga matsu ära, mõistusega pole praegu korras

17 a.- oma perega koos olemine on mu elu kõige parem ja meeldivam sündmus

20 a.- vabanemine Viljandist 16. aastaselt, sõbrad on kõige tähtsamad

19 a.- tüdruku leidmine; kooli lõpetamine; juhilubade saamine; ausal teel raha teenimine

19 a.- ei tule ette kõige meeldivamad, aga siiski üks on võibolla vanglast vabanemine...

20 a.- kui tutvusin oma tüdrukuga, kui sündis mu poeg, kui leidsin vanglas jumala ja kui lasin end ristida.

20 a.- sorry... ma ei mäleta neid...mul pole neid olnud.

Kindlasti on ka lastekodulapsed selgeks õppinud jalgrattaga ja autoga sõitmise, on käidud ekskursioonidel, osaletud mitmetel üritustel. Kõigest võib ja saab rõõmu tunda. Just rõõmust, emotsioonidest oligi neil puudus. Nii meeldivatest sündmustest kui sooritatud kuritegudest räägiti nagu igapäevastest, tavalistest asjadest.

KOKKUVÕTE

Valimiks oli 26 Viru vanglas viibivat noormeest. 13 karistust kandvat lastekodulast pärinesid erinevatest lastekodudest, neid oli nii Ida-Virumaa kui ka Tallinna, Tartu ja teistestki lastekodudest. Eestis on praegu lastekodulapsi 1385 (2008 aasta detsembris) ning sellega võrreldes on Viru Vanglas uurimuse ajal viibinud 13 kinni peetavat noorukit, kes olid kuni 21 aastased, ikka suhteliselt väike arv. Küllaltki levinud seisukoht lastekodulastest kui tulevastest kurjategijatest antud uurimuse järgi kinnitust ei saanud.

Töö eesmärgiks olnud seose leidmine lastekodus distsipliinirikkuva kasvandiku ja tema tulevase kriminaalse karjääri vahel leidis kinnitust. 13 lastekodulastest kõigil esines väiksemaid ja suuremaid õigusrikkumisi lastekodus viibimise ajal.

Käesoleva töö üks uurimusküsimus oli, kas lastekodulapsed rakendavad oma õigusrikkumisi selgitades neutraliseerimise meetodeid, et tõestada nende abil enda süütust või üldse eitada kuritegu. Tähtsamad asjaolud leidsid kinnitust. Sama võis öelda ka peres kasvanud laste kohta, nende poolt rakendatavate meetodite ring oli aga laiem.

Intervjuudest lastekodulastega selgus, et noorukid on vanemlikust hoolitsusest ilma jäänud ja lastekodusse jõudnud eelkõige vanemate alkoholismi tõttu. Ühe või mõlema vanema alkoholism ning sellest tingitud halvad suhted, on tõukejõuks, mis ajavad lapsed kodust tänavale. Konfliktid ja pingeline kodune olukord on ka varasemate uuringute põhjal (Edovald 2005) riskiteguriks alaealiste seadusrikkumisele. Ka sotsiaalsete sidemete teooria kinnitab, et kiindumussuhte puudumine võib viia õigusrikkumisteni.

Suhtumine seadustesse ja võimuesindajatesse oli lojaalne. Paljud noorukid pidasid seadusi vajalikeks, arvati, et need on vajalikud õigluse ja turvatunde loomiseks, et oleks kord. Samas ütles nii mõnigi vastaja, et karistused on noortele liiga karmid. Ennast ei peetud eriti suurteks seaduserikkujateks. Siinkohal leidis kinnitust sotsiaalsete sidemete üks alaliike- kõlbelised tõekspidamised, ühiskonna väärtushinnangute süsteemiga nõustumine või mittenõustumine. Kui inimene usub, et seadused on ebaõiglased, suureneb võimalus ka ühiskonnavastasteks tegudeks.

Lõputöö hüpotees, et distsipliini rikkuv lastekodu kasvandik jätkab kuritegevust ja satub tõenäoliselt vanglasse, leidis antud uurimuses kinnitust. Arengukriminoloogia seisukoht on-mida varem toimuvad esimesed üleastumised, seda suurema tõenäosusega kujuneb temast kurjategija. Öeldut on kinnitanud ka mitmed varasemad uuringud (Saar 2003). Antud uuringust selgus, et juba vanglas karistust kandvatel alaealistel ja noortel on pikk nimekiri erinevat laadi seadusrikkumistest. Päris esimesed õigusrikkumised esinesid mõnel juba enne lastekodusse paigutamist. Lastekodus distsipliini rikkunud kasvandik on järk-järgult karjäärisedelil üles roninud: korduvalt alaealiste komisjoni ette kutsutud, erikooli suunatud, jõudnud reaalse vanglakaristuse kandmiseni. Absoluutse hinnangu andmiseks on 13 küsitletavat kogu Eesti lastekodulaste arvuga võrreldes kahtlemata väike arv. Vaadeldes pere lapsi, näeme, et ka siin väiksematele distsipliinirikumistele järgnesid tõsisemad. Seega saab ka nende laste puhul rääkida delinkventsest (kriminaalsest) karjäärist.

Lastekodulastel puudub konkreetne tugiisik, kes teda ära kuulaks, aitaks ja nõustaks. Kasvatajatel on ülesandeid palju, nad ei tegele konkreetselt ühe lapsega. Lastel tekib kõrvalejätuse tunne, ka on lastekodus pakutavat tegevust vähe. Kasvataja üks ülesandeid peaks olema aga positiivse keskkonna loomine, kus inimene hakkama saaks, kogeks edu, mis tõstaks eneseusku. Praegu saab kasvataja palka selle eest, et kantseldab, kontrollib, mitte ei õpetakasvata. Peresüsteemi juurutamisega oodatakse probleemile positiivset lahendust. Võrdluseks võttis töö autor bioloogiliste vanemate peres kasvanud lapsed. Peres kasvanud laste kasvukeskkond oli antud uurimuses osalenute puhul rahuldav vaid mõne lapse puhul. Ainult kodu, katuse pea kohal olemisest ei piisanud. Kool kui üks kasvatusasutusi ei lahenda samuti tekkinud probleeme. Kui kodu ei toeta õppimist ja tema tegemised ei huvita ema- isa, siis on asjatu loota, et üksnes kool suudab sellisest noorest kasvatada targa ja tegusa kodaniku. Laps peab omaks võtma olulised põhiväärtused: ausus, teadlikkus, vastutus. Lõpplahendus oli mõlema uurimuses osalenud noorukite grupi, lastekodu- ja pere laste puhul üks- samm-sammult liiguti karistusasutuse suunas. Suurimad erinevused olid vanuse osas, kuna lastekodulastel algasid esimesed õigusrikkumised kaks- kolm aastat varem. Ka lastekodulaste sooritatud teod ei olnud pahatahtlikud- kui pere lastest kaks arvasid, et tegu oli õiglase kättemaksuga ja kahju ei

kannatanud keegi, sõpradele ei tahtud alla jääda, siis lastekodulapsed olid rohkem kaasaminejad, polnud keelajat ning endal ei jätkund jõudu „ei“ öelda. Antud võrdlusgruppide puhul võib öelda, et kriminaalne karjäär oli alanud mõlemal, olenemata kasvukeskkonnast.

Kaasahaaratust/ osalussidemete nõrkust või puudumist näitas huviringides osalemine. Suur hulk riskifaktoreid seondubki vaba aja ja huvitegevusega. Üks uurimuse eesmärkidest – lastekodulapsed on vähehoivatud huviringides - leidis antud töös kinnitust. Intervjuudest lastekodulastega selgus, et võimalused hobidega tegelemiseks sõltuvad palju materiaalist vahenditest. Positiivseks hinnati tegevust väljaspool lastekodu, eriti suvel, mil pakutakse rohkem huvitavaid ettevõtmisi. Enamus huvipakkuvast tegevusest toimuski koolivaheajal või kultuuriasutustes (muusikakool, treeningud, kunstikool, näitering), muul ajal oli lastekodudes tegevust minimaalselt. Oli ka vastupidiseid näiteid, tahe ja soov peab olema inimesel endal.

Lähtuvalt eeltoodust, arvab töö autor, et

- * lastekodulastele tuleb rohkem leida võimalusi kohapeal huvialadega tegelemiseks; kõikidesse ettevõtmistesse kaasata lapsed nii organiseerijate kui aktiivsete osavõtjatena;
- * tööd, mida tehakse laste kasvatamisel eesmärgiga saada täisväärtuslik ühiskonna liige peaks väärtustatama tunduvalt enam, tähtis ei ole ju ainult range korra kehtestamine;
- * vangistus reeglina ei suuna isikut õiguskaualekäitumisele; kui tegu ei ole esimese astme kuriteoga, võiks vangistuse asemel rohkem rakendada erinevaid mõjutusvahendeid nagu näiteks osapoolte lepitamist
- * resotsialiseerimise läbiviimisel peaks vanglatöötaja teadma kinnipeetava tausta, mis lõppkokkuvõttes eeldaks teistmoodi lähenemist

Lõputöö autoril tekkis küsimus- kus leidub see üli- inimene, kes teeks pere- lastekodus tööd 24 tundi, samas olles kõigi laste jaoks eelkõige ema aga mitte kasvataja? Ei tule ju alati kõik lapsevanemadki kahekesi toime ühe lapse kasvatamisega. Õigus võib olla tollel noormehel, kes ütles, et lastekodus oli kõik korras, aga kodus kasvavad lapsed lihtsalt teistmoodi. Siia tahaks lisada, et see kodu peaks olema igati kodu nime vääriline.

SUMMARY

This paper has been written in estonian. Capicity of this paper is 49 pages, which icludes four chemes and five tables in this text. In this paper were used 26 sources, 21 of them are estonian, two are english and two are russian. By means of two criminological theories, the causes of adolescent delinquency are beying analysed. The purpose of this work is to find out the causal relationship between an orphanage child violating discipline and his criminal career. For conducting the research was used qualitative method, unstructured interview. This paper is a comparable research.

In this paper are characterised adolescent criminal cases, explained are the essenitals of a criminal career and dwelt is also on problems which occur in orphanages.

By carrying on an inquiry was tried to find aswers to these next research questions:

1. Oprhanage child beying in a prison has had problems with discipline (delinquency) already in an orphanage;
2. Orphanage children exert neutralising techniques explaining their crimes;
3. Orphanage children are not absorbed enough in extracurricular activity.

Questions are brought forth in the addition of this paper.

With this work, the author tried to give special attention to socialization problems in orphanage children.

VIITED

Alaealiste õigusrikkimised aastatel 2000- 2006. Statistikaamet 2008.

Aimre, I. 2001. Organisatsioonid ja sotsioloogiline kontroll. Sotsioloogia. Avaliku halduse alused. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Connor, D. F. (2004). *Agression and antisocial behaviour in children and adolescents: Research and treatment*. New York. <http://www.amazon.com/Aggression-Antisocial-Behavior-Children-Adolescents/dp/1572307382>

Ginter, J. 2004. Alaealiste komisjoni käsiraamat. Eesti Noorsootöö keskus.

Ginter, J., Saarsoo, H., Sootak, J. 2000 Alaealiste õigusrikkumised: kriminaalõiguslik, menetluslik ja kriminoloogiline aspekt. Tartu: Tartu Ülikool Õigusteaduskond.

Ginter, J. 1991. Klassikalised sotsioloogilised teooriad kriminoloogias. Tartu.

Edovald, T. 2005. Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiatest ja programmidest maailmas. Tallinn. Kriminaalpoliitika uuringud. Justiitsministeerium.

Karistusseadustik. Vastu võetud 06.06.2001. RTI 2001, 61, 364.

Kõiv, K. 2003. Muutused antisotsiaalses käitumises viimastel aastatel. - Antisotsiaalse käitumisega õpilased. Artiklite kogumik III. Kõiv, K. Tartu: OÜ Vali Press trükikoda, 29-41.

Laane, E., Laane, K. 1999. Teavet probleemkäitumise ennetustöök. Tallinn: EV Sotsiaalministeerium. Eesti Sõltuvushaigete Rehabilitatsiooni Ühing: 35-42.

Linde, S. 2002. Ida- Virumaa hoolekandeesutuste refleksioone vägivallast. [Magistritöö] Tallinn. Pedagoogikaülikool.

Markina, A.; Sahverdov-Zarkovski, B. 2007. Eesti alaealiste hälbiv käitumine. Tartu Ülikooli Õigusinstituut. Justiitsministeerium.

Raam, R. 2004. Tugiisik aitab noore ellu - Õpetajate leht, 09.2004.

Rannala, I-E., Tiko, A., Rohtla A. 2006. Käitumisraskustega noored ja neile määratud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonis. Tallinn. Tallinna Ülikool.

Raska, E. 1980. Seadusega pahuksis. Tallinn: „Eesti Raamat“.

Saar, J. 1988. Kiivakiskunud elu. Tallinn: „Eesti Raamat“.

Saar, J. 2007. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn: Õigusteaduse õpik. Karistusõigus.

Saar, J. 2003. Õigusvastane käitumine alaealisena ja kriminaalsed karjäärid (Eestis 1985- 1999 longituuduurimuse andmetel). Tartu Ülikooli Kirjastus.

Siplane, A. 2001. Bioloogiliste sidemete katkemise seostest hälbiva käitumisega. [Magistritöö]. Tallinn: Tallinna Ülikool.

Traat, U., Markina, A. 2003. Tallinn. Üldkriminoloogia. Sisekaitseakadeemia

Traat, U., Markina, A. 2005. Tallinn: Üldkriminoloogia II. Sisekaitseakadeemia.

Vooglaid, Ü. 1999. Tallinn: Lastekodu kui kasvukeskkond. Harjutusi ja ülesandeid lastekodu kasvatajatele ja juhatajatele. SOS Lasteküla Eesti Ühing.

Саблина, Л.С., Гомонов, Н.Д., Баженов, А.В . 2003. Санкт- Петербург: Криминогенное поведение несовершеннолетних.

Шнайдер, Г.Й.. 1994. Криминология. Москва. Издательская группа «Прогресс» «Универс»

Warr, M. (1996). *Organization and instigation in delinquent groups. Criminology*, 34, 11-37.

West, D.J.; Farrington, D.P. 1977. *The delinquent way of life*. London: Heinemann.

LISAD

Lisa 1

Intervjuu küsimustik

1. Intervjueeri nimi

2. KuupäevAlgus.....Lõpp.....

3. Läbiviimise koht

1. Sotsiaal- demograafilised andmed – vanus, haridus
2. Sinu esimesed mälestused (lastekodusse asumise vanus)
3. Missugune on (oli) Sinu pere – vanemad, õed, vennad
4. Kasvukeskkond- kodu, lastekodu
5. Sinu huvialad, millega tegeled (tegelesid)
6. Vaba- aja, hobidega tegelemise võimalused lastekodus
7. Sinu suhtlusringkond praegu, kui olulised on Sulle sõbrad
8. Suhtumine haridusse, töösse
9. Vanemate huvi Sinu tegemiste- hobide, vaba aja veetmise vastu?
10. Esimesed õigusrikkumised (kodus, lastekodus), kiitused, karistused
11. Viibimine alaealiste komisjonis
12. Erikoolis õppimine
13. Sooritatud kuritegu, mis tõi vanglakaristuse
14. Retsidiivsuse olemasolu- mitmes karistus
15. Millega põhjendad õigusrikkumisi, suhtumine kuritöösse
16. Kas oli võimalus tegu tegemata jätta, mida püüdsid tõestada?
17. Lastekodu- kuidas teda iseloomustada
18. Kui Sa ükskord vabaned vanglast, mida teed esimese asjana?
19. Millest unistad? Millest kõige enam puudust tunned?
20. Nimeta neli kõige meeldivamat sündmusi senises elus

Lisa 2

Mõjutusvahendid:

(1) Alaealisele võib kohaldada ühte või mitut järgmistest mõjutusvahenditest:

- 1) Hoiatus;
- 2) koolikorralduslikud mõjutusvahendid;
- 3) vestlusele suunamine psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde;
- 4) lepitamine;
- 5) kohustus elada vanema, kasuvanema või eestkostja juures või lastekodus;
- 6) üldkasulik töö;
- 7) käendus;
- 8) nort- või sotsiaalprogrammides või ravikuurides osalemine;
- 9) eri- õppekasvatusasutusse suunamine.